

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ,
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І МИСТЕЦТВА**

Кафедра дошкільної освіти

Кваліфікаційна робота

**НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ МАЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ
ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ**

Виконала: студентка IV курсу ОС «Бакалавр»

Галузь знань: 0101 – Педагогічна освіта

Спеціальність: 6.010101 – «Дошкільна
освіта» (денна форма навчання)

Шумська Альона Іванівна

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент

Демиденко Тетяна Миколаївна

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент

Швидка Світлана Олександрівна

Черкаси – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	8
1.1. Історіографія дослідження художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку.....	8
1.2. Художньо-естетичний розвиток у процесі дитячого малювання та його основні виражальні засоби.....	19
Висновки до першого розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ У ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	30
2.1. Нетрадиційні техніки малювання та їх види.....	30
2.2. Стан дослідження художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку у процесі використання нетрадиційних технік малювання.....	42
2.3. Методичні рекомендації щодо використання нетрадиційних технік малювання у процесі художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку.....	56
Висновки до другого розділу.....	68
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні, суспільство висуває нові вимоги до людини, як головного суб'єкту та об'єкту створення й споживання продукції, необхідної для її життєдіяльності, зосереджуючи увагу на її креативності та творчості. Творчі люди мають більшу затребуваність, ніж люди, які не проявляють творчий потенціал. При цьому її привабливість пов'язана не лише з постійним розвитком, змінами, а й із відкритістю до сприйняття іншого досвіду. Спостерігаємо, що важливе місце у розвитку творчості дитини належить малюванню, завдяки якому ефективніше відбувається інтелектуальний, духовний та естетичний розвиток.

Проблема творчості заслуговує на особливу увагу тому, що багато дітей бояться малювати звичайними способами через слаборозвинені навички зображувальної діяльності та недостатньо сформовані формотворчі рухи, оскільки їм здається, ніби в них нічого не вийде. Більше того, багатьом не вдається заповнити своє дозвілля цікавою справою, сприятливою для саморозвитку навіть маючи вільний час. Проблема полягає ще й у тому, що нині, діти багато часу проводять перед екраном телевізора чи монітором комп'ютера. Батьки дозволяють це, забуваючи, що рекомендований лікарями часовий проміжок перебування дитини перед екраном становить до 15 хвилин на день. Разом з тим побачити дитину з олівцями чи фарбами вдається не так уже й часто. Все рідше і рідше батьки мало приділяють увагу дітей до малювання, вважаючи його звичним способом розважити дитину. Малювання зазвичай обмежується тим, що дають дитині кілька фломастерів та розмальовок із зображеннями персонажів популярних закордонних мультфільмів сумнівної, з точки зору впливу на психічний розвиток дитини якості.

Окрім того, дорослі, на жаль, рідко цікавляться дитячими малюнками, які виставляють вихователі в групах дошкільних закладів, частіше переймаються успіхами дитини у написанні літер та цифр, без ентузіазму ставляться й до ідеї

зберігати малюнок вдома, не кажучи вже про виконання його нетрадиційними методами малювання. Також і серед педагогів не всі усвідомлюють значущість проблеми розвитку творчої особистості; не володіють прийомами нетрадиційних технік і мало використовують їх у педагогічному процесі.

Проблема художнього розвитку підростаючого покоління знайшла широке обґрунтування в «Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті» [35], «Концепції художньо-естетичного виховання» [34], Законі України «Про дошкільну освіту» [32], «Про загальну середню освіту» [33], Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, що утверджують ставлення до особистості дитини як до найвищої цінності суспільства. У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначається, що дитина повинна прагнути відійти від шаблону, виявляти видумку та фантазію, винахідливість, експериментувати [5, с. 14]. У чинних програмах, зокрема «Дитина», художня діяльність розглядається як поєднання тих видів діяльності, які спрямовані на розвиток творчої активності, ініціативності, образного мислення, уяви і фантазії, вміння сприймати чарівність та унікальність навколишнього світу, берегти і творити красу [19, с. 131]. Головне завдання образотворчої діяльності дітей дошкільного віку визначено в методичних рекомендаціях до освітньої програми «Дитина» і полягає в емпіричному, чуттєвому пізнанні світу; вихованні пізнавальної і творчої активності, спрямуванні її на естетичне сприйняття мінливості й різнобарвності світу, його краси; осмисленні краси в усіх її формах, а також естетичних якостей предметів та об'єктів оточуючого; особливості, неповторності, що передана в яскравих кольорах, цікавих формах, малюнках; прилученні дитини до світу мистецтва [8, с. 161-163].

Різні аспекти художньо-естетичного розвитку дітей з використанням нетрадиційних технік малювання висвітлено на сторінках публікацій сучасних вітчизняних дослідників. В. Мухіна [14, с. 24-28] розглядала дитячий малюнок як процес опанування дитиною графічної системи, а саму образотворчість – як форму засвоєння соціального досвіду. Сутність естетичного виховання дітей

дошкільного віку різними засобами розкрито в статтях Т. Інспекторової [23, с. 133-138] та С. Нечай [47, с. 4-8]. Питання формування художньо-естетичних смаків у дошкільників та педагогічним методам приділяли увагу Ю. Мережко, О. Блудова [9, с. 64-70]. Розвиток творчих здібностей та креативності дошкільників досліджують В. Антипець [2, с. 16-17], В. Антонішина [3, с. 27-38], В. Кондратова [31, с. 45-50], Н. Лук'янчук [41, с. 12-14], Т. Піроженко [48, с. 8-16], О. Семенов [56, с. 2-5]. Формам і методам залучення дітей, активізації творчого самовираження, що позитивно позначаються на художньому й особистісному зростанні дошкільника присвятили свої статті Н. Краснова [37, с. 46-51], В. Рагозіна [53, с. 24-49], Т. Кушнерук [39, с. 53-58].

Використання нетрадиційних технік малювання на практиці описали Л. Шульга [76, с. 17-19], С. Чепурна [70, с. 6-8], Л. Полякова [51, с. 43-50], В. Рагозіна [55, с. 27-42], О. Половіна [49, с. 45-50]. Розкриває важливість розвитку творчої уяви і фантазії в художньо-естетичному становленні дітей В. Городиська.

Можна вкотре переконатися, що однією з найважливіших проблем сучасної педагогіки є розвиток творчих здібностей усіх дітей. Щоб не обмежувати можливості дітей у передачі вражень від навколишнього світу недостатньо традиційного набору матеріалів. Тому, останнім часом починають з'являтися нетрадиційні техніки малювання, що демонструють незвичне поєднання матеріалів та інструментів. Звідси впливає актуальність дослідження та впровадження нетрадиційних технік малювання в освітній простір закладів дошкільної освіти. Адже саме нанесення малюнка незвичайним матеріалом сприяє зняттю втоми, утримуванню уваги, дає високий ступінь свободи дитині та можливість продіагностувати її емоційний та психічний стан.

Мета роботи – обґрунтувати особливості застосування нетрадиційних технік малювання у художньо-естетичному розвитку дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.

Реалізація мети дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

1. Здійснити ретроспективний аналіз теоретичних основ художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.
2. Виокремити нетрадиційні техніки у процесі зображувальної діяльності дітей дошкільного віку.
3. Виявити рівень художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку у процесі використання нетрадиційних технік малювання.
4. Розробити методичні рекомендації щодо використання нетрадиційних технік малювання у процесі художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – художньо-естетичний розвиток дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – нетрадиційні техніки малювання у процесі художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку.

Для реалізації поставленої мети і завдань дослідження використано комплекс таких взаємопов'язаних методів:

- *теоретичні методи*: аналіз матеріалів педагогічних видань, науково-методичної літератури для розкриття історії вивчення питання художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку у процесі дитячого малювання; синтез, індукція та дедукція для висунення висновків до структурних частин роботи та загального висновку дослідження; конкретизація, класифікація та порівняння для представлення характеристики видів нетрадиційних технік малювання, анкетування, опитування;
- *емпіричні методи*: спостереження за дітьми у процесі виконання ними творчих завдань, анкетування вихователів та батьків, опитування дітей, дослідження, експеримент.

Усі зазначені методи в процесі роботи доповнювали один одного та комбінувалися відповідно до завдань, які ставилися на тому чи іншому етапі

дослідження, що в сукупності дозволило комплексно підійти до вивчення теми кваліфікаційної роботи.

Теоретичне значення роботи полягає у дослідженні історії вивчення питання використання нетрадиційних технік малювання у художньо-естетичному розвитку дітей дошкільного віку, характеристиці їх видів та виражальних засобів у процесі дитячого малювання.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріал, представлений у роботі й додатках може бути використаний педагогами, батьками в безпосередній роботі та взаємодії з дітьми, а також стати теоретичною основою у процесі підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел нараховує 79 позицій, загальний обсяг роботи – 67 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Історіографія дослідження художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку.

В умовах гуманізації суспільства зростає соціальна роль творчої особистості, здатної активно мислити, шукати, отримувати й використовувати зібрану інформацію. Як зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти, одним із пріоритетних напрямів виховання особистості є розвиток її творчості, особливо в дошкільні роки. Належний і оптимальний рівень соціально-особистісного розвитку дітей дошкільного віку може бути забезпечений через формування почуття краси в різних її проявах, ціннісного ставлення до змісту предметного світу та світу мистецтва, розвитку творчих здібностей, формування технологічних та художньо-продуктивних навичок, самостійності, культури, безпеки праці [5, с. 6].

Виховати естетично-розвинену людину неможливо без прищеплення їй поваги до духовних цінностей, без формування вміння розуміти, цінувати, розрізняти красиве і потворне в житті й у мистецтві. Мистецтво – це творче відображення дійсності у конкретно-чуттєвих образах відповідно до певних естетичних ідеалів; сфера творчої художньої діяльності. Нині, мистецтво впливає на всі сторони духовного життя дитини, пробуджує творчу активність, розвиває розум, образно-асоціативне мислення, уяву, фантазію, почуття, емоції, формує естетичні уявлення, моральну поведінку. Все це сприяє розвитку творчої активності людини. Головним завданням художньо-естетичного розвитку у галузі дошкілля є відкриття дитині світу прекрасного, залучення її до скарбниці мистецтва, навчання живопису і тощо [29, с. 11].

Упродовж багатьох століть людство відображало в різних видах мистецтва власне ставлення до довкілля, вчилось сприймати красу, проявляти любов у різних художніх образах. Саме через образотворче мистецтво передаються майбутнім поколінням духовні надбання людства. Археологічні знахідки свідчать про те, що малювання пройшло значний шлях у своєму розвитку. Перші кроки до мистецтва були зроблені прадавньою людиною. У часи неоліту знайдено характерні зображення відбитків людської руки, прямі та хвилясті паралельні лінії, проведені пальцями по сирій глині. У ті часи у печерах схематично відображали сили природи, графічні малюнки на кістках тварин, риб, які були фантастичні або казкові. Первісні зображення зберегли сцени життя наших предків, переселення, формування народів. Згодом у наскельних малюнках відображали човни, колісниці, сонячні знаки, взуті або босі стопи людини (але не саму людину). Науковцями доведено, що прадавні художники малювали гострим каменем, вуглем, сажою, природними барвниками з вохри, соку рослин. Ці зображення вражають точністю передання форм і забарвлення звірів, особливостей їхніх рухів. У епоху палеоліту з'явилися розписи на черепах мамонтів. Деякі малюнки містять залишки червоної та чорної фарби. Голови жінок забарвлювали в червоний, а чоловіків у чорний кольори.

У Стародавньому Єгипті зображення відображали розташуванням його на площині. Пальці на руках малювали однієї довжини, великий палець був сильно відставлений від інших. Крісло та стіл зображали з двома ніжками. Предмети малювали один за одним. Чоловічі фігури фарбували темно-червоними кольорами, а жіночі блідо-жовтими. Згодом розписи стали виконувати по сухому ґрунту, використовуючи змішані фарби [67, с. 58].

Мистецтво Північного Причорномор'я відзначалося розписами поховальних споруд. Ці твори виконані в техніці грецької фрески. На малюнках присутні рослинні орнаменти, а також міфологічні, батальні та побутові сцени. У живописі Греції переважають світлі тони: рожевий, блакитний, блідо-

зелений, жовтий. Дані твори вирізняються цікавими сюжетними композиціями, виконаних у техніці живопису фарбами замішаними на воску (техніка енкаустики) [26, с. 4-6].

Скіфи, сармати, жителі Африки та Океанії, Стародавнього Сходу зображували птахів і тварин: пантер, коней, грифонів. У первісному мистецтві присутні малюнки побутових сцен (мисливські сцени). У давньосхідних розписах – життя царів та вельмож, землеробів. На вазах Давньої Греції та Риму на фронтонах і фризах храмів видно відображення битв і походів. Первісні художники показували епізоди Святого Письма. Ці історичні події могли бачити у іконах. У Київській Русі набула розквіту книжкова мініатюра. Елементами художнього оформлення були заставки, а на початку тексту великі орнаментовані кольорові літери. Оздоблення книги рамками з геометричних форм відбулося в першій половині XI ст. Перевагу надавали червоному, синьому, зеленому кольорам [26, с. 20].

З античних часів вважалося, що гармонія людини бере свій початок у духовному світі. А духовний світ відрізняє людину від тварини, визначає її здатність творити прекрасне. В Античній культурі, а пізніше у мистецтві Середньовіччя можна побачити комічні віддзеркалення людей (карикатури), що пов'язано з виникненням соціальних конфліктів. Люди зображувалися з характерними рисами обличчя, костюмами. Із розвитком цивілізації почали з'являтися перші художники та розвиватися різні жанри живопису.

У добу Відродження виникає особливий жанр живопису – пейзаж. У VII ст. у Давньому Китаї існував живопис «гори-води», у якому китайці відображали природу, де бачили віддзеркалення людської долі [62, с. 46]. У VIII – XIII ст. в Китаї, у XVII ст. у Голландії і Фландрії, у Франції та Росії у XVIII ст. з'явилися художники-анімалісти. Художники Голландії полюбили показувати комфорт домівок, красу улюблених речей. У Європі у XVII ст. зображали народний побут, приватне життя, пихатість дворян і красу простих людей. У європейському мистецтві XV ст. зароджується інший вид мистецтва –

портрет. Особливого розквіту він набув у XVII ст. у творчості голландців (Р. ван Рейн), фламандців (А. ван Дейк), іспанців (Д. Веласкес). У Росії розквіт портретного мистецтва припав на кінець XVIII – перша половина XIX ст. [62, с. 49].

На межі XV – XVII ст. у Європі художники почали зображувати мертву природу. Картини у жанрі натюрморт розповідають про духовність, епоху своїх власників, стримують швидкоплинність часу. Натюрморти голландських майстрів (П. Брейгель) показують урочистість народних банкетів і свят. Вигляд декоративних панно мають натюрморти французьких імпресіоністів. Збагатили мистецтво натюрмарту романтикою, світом речей російські майстри (К. Коровін, П. Кончаловський) на початку XX ст. У 20-х роках XX ст. з'явилися книжкові ілюстрації. Саме вони приваблювали дитину яскравими образами, формували інтерес до книжки. Цікаві ілюстрації гравіровані на міді Л. Буніним. З кінця 50-х років XX ст. книжки оформлялись у стилі декоративних, фольклорних дитячих ілюстрацій, де природа і тваринний світ приваблювали дітей. Художники наділяли тварин характерами людей і одягали у національний одяг [25, с. 15-16].

Із прогресом людського суспільства художня діяльність розвивалася послідовно і мала свої засоби для виховання естетичного бачення, зображення предметів і явищ, які поступово відшліфовувалися, формувалися колективним досвідом, даючи можливість відображати дійсність багатообразно і різносторонньо та передавалися з покоління до покоління, у тому числі – навчаючи цього дітей.

Розвиток творчості та художньо-естетичної діяльності став однією з основних проблем, що хвилюють багатьох дослідників. Образотворчість як компонент естетичного розвитку й виховання дитини розглядали вітчизняні педагоги Я. - А. Коменський, Й. Г. Песталоцці, Ж. - Ж. Руссо, Ф. Фребель.

У своїх працях Я. - А. Коменський глибоко розкрив роль образотворчості у педагогічному процесі. Свою увагу він акцентує на важливості образотворчої

діяльності у вихованні дитини, а саме для розвитку таких якостей, як уважність, спостережливість, спритність рук. Також він вважав образотворчу діяльність корисною для кращого засвоєння інших наук [11, с. 20].

На відміну від Я. - А. Коменського французький педагог Ж. - Ж. Руссо розглядав образотворчість як компонент естетичного розвитку дитини, пояснюючи це намаганням наслідувати та знайомитись з оточуючим світом. Він пропонував використовувати образотворчу діяльність як особливий предмет на заняттях і рекомендував практикувати малюнок з натури, що є основною формою навчання для засвоєння дитиною характерних властивостей предметів. На думку Й. Г. Песталоцці образотворча діяльність є самостійним процесом, який має важливе значення для розвитку й виховання у житті дитини і є першою сходинкою навчання образотворчості. Він радив розпочинати малювання з лінійних зображень різних форм [20, с. 10].

З кінця XIX ст. увагу вчених психологів, педагогів, мистецтвознавців, привернув до себе дитячий малюнок. Природу дитячого малюнка вивчали дослідники К. Бюлер, Л. Виготський, Г. Кершенштейнер, В. Мухіна, Є. Фльоріна. Вони наголошували, що малюнок є об'єктивним матеріалом для вивчення психології дітей, з'ясування їх загальних та індивідуальних особливостей. Німецький педагог Г. Кершенштейнер розглянув динаміку дитячої образотворчості у відповідності з віковим психологічним розвитком дитини і запропонував періодизацію стадій та фаз цієї діяльності. Автор встановив, що стадіям зображення у дитячій образотворчій діяльності передують стадія схематична, коли дитина малює свої уявлення про предмет спрощено. Більш широко розглянув цю тему німецький дослідник К. Бюлер. Він пояснював дитячі малюнки як своєрідну графічну мову, за допомогою якої дитина розказує про спілкування із зовнішнім світом та стверджував, що дитина малює свої судження, а її малюнки – схеми [20, с. 14].

Л. Виготський вказував на те, що дитяча образотворча діяльність не може розвиватися тільки натуральним шляхом, їй властива внутрішня регуляція, яка

здійснюється за допомогою людських психічних дій, котрі мають бути присвоєні дитиною. Дитячий малюнок робить дитину людиною. Розвиваючи погляди Л. Виготського щодо цього питання, психолог В. Мухіна розробила концепцію соціальної природи дитячого малюнка. Вона розглядала його і описала розвиток графічного образу в образотворчості дітей, виявивши деякі виражальні засоби дитячого малюнка. Значення у рисунку тактильного і моторного досвіду, який дитина отримує при ознайомленні з предметами вивчала Є. Фльоріна. Вона підкреслювала надзвичайну цінність раннього, дообразотворчого періоду у дитячому малюнку (до 4-х років), коли воно являє собою процес тренування рухів [6, с. 11-14].

Необхідною умовою для формування людини високої культури є естетичне виховання – уміння сприймати, правильно розуміти, оцінювати і створювати красиве в житті і мистецтві. Розвивати у дітей любов до прекрасного, щоб воно активно входило в життя і викликало зворотне прагнення. Підкреслювали роль дитячого малюнка у формуванні естетичних смаків, здатності розуміти й цінувати твори мистецтва О. Гончар, О. Запорожець, І. Зязюн, С. Русова, В. Сухомлинський.

Український педагог С. Русова значну увагу приділяла дошкільній освіті та естетичному вихованню дошкільників. Саме в дошкільному віці, на її думку, формується особистість дитини, виявляються її прагнення та здібності. Вона підкреслювала, що краса, зрозуміла і приваблива, яка оточує дитину, впливає на її настрій і заохочує до добрих справ. Могутнім джерелом естетичного впливу на думку С. Русової є природа в усій її непереможній красі. Особливу увагу вона звертала на розвиток творчих можливостей дитини, яке не можливе без розумного керівництва вихователя. Науковець стверджувала, що важливо викликати в дитячій голові її власну думку, розбуркати дитячу фантазію й навчити до усього пильно додивлятися самій і утворювати з цих дослідів щось своє. С. Русова радила придивлятися до кожної окремої душі і зміцнювати її, спрямовуючи думки та почуття [58, с. 11].

Для формування у дітей естетичних емоцій, В. Сухомлинський висловлював думки про живопис та образотворче мистецтво. Згідно з його поглядами, прилучаючи дітей до цього виду мистецтва, необхідно брати до уваги особливості їхнього мислення та світосприйняття. Дитина бачить на картині тільки зображене і не більше. Тому, важливо навчити її як відчувати, милуватися гармонією фарб, так і проникати у світ людських почуттів. Про те, що душа народу є сприйнятливою до всього прекрасного писав літературний критик О. Гончар. Він зазначав, що будь-яка річ в руках народного художника чи художниці стає мистецьким витвором. Людина оточує себе красою, знає в ній смак, у неї виникає нестримне бажання творити [25, с. 7].

З позиції теорії збагачення розвитку дітей О. Запорожець висунув гіпотезу, що специфічні види дитячої діяльності, зокрема малювання, відіграють важливу роль у розумовому, творчому розвитку. На думку науковця, продуктивна діяльність дітей має особливе значення у формуванні їхнього творчого ставлення до навколишнього світу. Проте, І. Зязюн був переконаний у тому, що мистецтво впливає на людину різноманітно, різнобічно, збагачує її духовний світ і удосконалює її діяльність. Воно сприяє формуванню творчих здібностей особи і зміцненню її моральних позицій. Тому необхідно не лише навчити кожну людину естетично-почуттєво сприймати красу художніх творів, а й реагувати на навколишній світ згідно з естетичними нормами. Він стверджував, що саме мистецтво є засобом творення особистості і впливає на її художньо-естетичний розвиток [61, с. 52].

Науковців цікавить проблема розвитку творчості людини й дитини. Творча дитина, на думку дослідників – це дитина, яка створює оригінальний продукт і при цьому здійснює певний пошук або дослідження, переносючи знайомі способи дій, вдаючись до нових підходів у вирішенні та виконанні завдань [66, с. 4]. В. Сухомлинський зазначав, що творчість – це не сума знань, а особлива направленість інтелекту; діяльність, де розкривається духовний світ особистості, своєрідний магніт, що притягує людину до людини. Сучасні

дослідники Є. Григоренко і Р. Стернберг стверджують, що для творчості необхідні наявність здібностей, знань, мислення, середовища [66, с. 7].

Припущення про мистецтво як один з визначних шляхів формування особистості, розвитку її задатків та якостей висунула Л. Шульга. Вона вважає, що мистецтво несе в собі вищі духовні цінності, які розкриваються в естетичному вихованні, потреби дивитися і бачити, слухати й чути, відчувати, розуміти. На її думку, з усіх видів мистецтва, образотворче є одним з найефективніших засобів виховання духовності та розвитку духовного світу дошкільнят, а заняття з малювання в дошкільному закладі мають стати справжньою зустріччю з красою [73, с. 22]. Над проблемою розвитку дитячого малювання, в наш час продовжують працювати науковці О. Калашнікова, В. Кондратова. У зв'язку зі створенням нового державного стандарту та програм висвітлили основні аспекти викладання мистецтва малювання та завдання, що постають перед педагогом з огляду на особливості дітей. Дослідники пропонують уже з перших занять формувати уявлення про красу навколишнього світу, сповненого розмаїттям кольорів, ліній та ознайомлення з основними елементами художньо-образної мови малювання [30, с. 24].

Питанням обдарованості, творчих здібностей та задатків дошкільників на даний час займаються українські науковці В. Кондратова, Н. Лук'янчук, Т. Піроженко, С. Фурсова, Т. Шлеєнкова. Дала визначення задаткам, схильності, здібності дитини, сформувала завдання дорослих щодо розкриття та сприяння розвитку талантів дошкільника С. Фурсова. На її погляд, здібності – це індивідуально-психологічні особливості людини, які впливають на успішне виконання одного або декількох видів діяльності. Звернула увагу на образотворчі здібності, які виявляються в грамотній побудові композиції малюнків, гармонійному поєднанню кольорів, точній передачі форми, руху. На її думку, першою і найбільш ранньою ознакою здібностей є схильність. Також з'ясувала як виявити ознаки дитячої обдарованості та творчих здібностей, і

показала різницю між ними. За словами С. Фурсової унікальністю кожної особистості є талант [68, с. 26-33].

Важливе місце у дослідженні творчого потенціалу особистості та її здібностей посідає наукова стаття доктора психологічних наук Т. Піроженко «Особистісний потенціал дошкільника: умови розвитку в сучасному суспільстві». Вона вказала на умови розвитку механізмів творчої активності людини на етапі дитинства, наповнення художнього середовища для діяльності малюків і поєднала поняття «творчий потенціал» з «духовним» та «інтелектуальним». Наголосила на головну ознаку прояву творчого потенціалу дитини – її активність, цілеспрямованість, наполегливість, креативність, оригінальність у досягненні творчих результатів [48, с. 8-16].

Розробили схему розвитку творчих здібностей дитини та розглянули педагогічні умови їх розвитку на заняттях з образотворчого мистецтва В. Кондратова та Т. Шлеєнкова. На їх думку педагогічними умовами є: сприятливий мікроклімат на занятті, посилення мотивації творчої діяльності, урахування психологічних особливостей кожного, ефективна організація та керування діяльністю дітей, доцільне використання якісного наочного матеріалу, інтеграція знань, наявність студії образотворчого мистецтва, залучення до гурткової роботи [31, с. 45-50].

Як вважають О. Коваленко, М. Машовець, Т. Піроженко загальною умовою розвитку здібностей та обдарованості дошкільника є підтримка дорослими їхньої ініціативи. Згідно з їх поглядами увага, турбота, повага, любов до кожної дитини є тим ґрунтом, на якому в неї зростають віра у свої сили, інтерес до навколишнього життя, здатність дивуватися, захоплюватися, досліджувати, фантазувати, вигадувати, запитувати, шукати. Заборони і негативні оцінки гальмують пізнавальну активність та розвиток творчих здібностей дошкільників. Оптимістичний настрій кожної дитини, який виникає як результат позитивної оцінки дорослих дають поштовх розвитку творчих здібностей. Цю тему продовжила Н. Лук'янчук, яка розкрила розвиток

здібностей дитини в домашніх умовах, спонукаючи їх до творчих розв'язань буденних ситуацій. Наголосила на ролі батьків у забезпеченні розвитку здібностей малюка з раннього дитинства: не робити за нього те, що він сам може зробити; не думати за нього, якщо він може додуматися сам; не варто незаслужено хвалити, що може тільки завдати шкоди [41, с. 12-14].

У науці існує думка, що об'єктом творчості стає сама людина, коли творить саму себе через наслідування того що вона сприймає в довкіллі. Тому найефективнішим засобом розвитку дошкільнят вважається розвиток асоціативності художньо-образного мислення та активізації творчого самовираження дітей, використання новітніх методів і прийомів на заняттях образотворчої діяльності, яким значну увагу приділяли В. Власова, О. Колотило, та О. Калініченко, Н. Краснова, В. Рагозіна.

В. Власова та О. Калініченко пропонують групи методів, що сприяють формуванню естетичного ставлення в дітей, для застосування на заняттях зображувальної діяльності. Розкрили окремі з них: додання перешкод, переконування, закріплення позитивного враження, навели приклади застосування цих методів на заняттях. Вони переконують, що завдання повинні бути спрямовані на створення художнього образу, самостійний вибір дітьми художніх матеріалів та технік, які впливають на емоційну сферу особистості, розвивають фантазію та уяву, надають навичок аналізу й оцінки мистецьких творів і робіт дітей, привчають до взаємодії у процесі співтворчості [15, с. 20-23].

В. Рагозіна висвітлила сучасні тенденції мистецької практики закладів дошкільної освіти, форми і методи залучення дітей до пізнання світової та вітчизняної художньої спадщини минулого й сучасності. У практиці занять у дитячому садку дослідниця пропонує ознайомлення з творами митців (найчастіше – художників, рідше фотохудожників), здійснення інтерактивних екскурсій картинною галереєю, віртуальних подорожей музеями світу, розфарбовування на свій розсуд листівок з контурним зображенням картини

[53, с. 24-29]. Вагомим підґрунтям у розробці художньо-педагогічних технологій є здобутки досліджень О. Колотило та Н. Краснової. Вони порівняли малювання з грою і пропонують під час навчання використовувати художньо-ігрові технології (вправи на логічне та образне мислення, розвиток фантазії, вправи на зняття бар'єрів креативності, малювання із закритими очима, малювання двома руками, копіювання перевернутого зображення, домальовування чужих малюнків) [37, с. 47-48].

З дорослішанням дітей потреба у творчому самовираженні згасає. Щоб її активізувати й стимулювати в дошкільному та молодшому шкільному віці Л. Полякова та В. Рагозіна пропонують інноваційну форму залучення дітей до образотворення – нетрадиційні художні техніки. В. Рагозіна вказала на значення нових художніх технік, використання нових матеріалів, інструментів для зображення, прийомів роботи з ними. Автор показала, як одна й та сама техніка застосовується в художньому розвитку дітей різного віку, як ускладнюються прийоми роботи з дорослішанням дошкільників, зростанням вправності їхніх рук і пальців, набуттям досвіду сприймання кольорів, форм, що разом допомагає створювати цікаві художні образи. Розкрила методику навчання пальчикового малювання дітей від раннього до старшого дошкільного віку на конкретних прикладах створення дитячих малюнків [55, с. 27, 37]. Цих поглядів дотримується Л. Полякова, вказавши на шляхи підвищення інтересу дітей до малювання, відійшовши від звичних пензликів і олівців. Вона пропонує застосовувати на заняттях і в повсякденній діяльності дошкільників нетрадиційні техніки малювання в різних вікових групах, які відповідають віковим можливостям дітей. Дійшла висновку, що така діяльність надзвичайно захоплює дітей та дає змогу зрозуміти, що ті самі завдання і проблеми можна розв'язувати різними способами. Не відхиляє також і роль батьків у формуванні творчих здібностей дітей, використавши для залучення їх до активної взаємодії прийом зацікавлення (консультації, тренінги, майстер-класи) [51, с. 44-46].

Отже, проаналізувавши історію вивчення питання ролі художньо-естетичного розвитку дітей від стародавніх часів і до нині можна засвідчити, що науковці розкрили сутність понять естетичного виховання, дитячої творчості, зображуваної діяльності, здібностей, задатків дошкільників, вказали на новітні форми й методи використання їх на заняттях з малювання.

1.2. Художньо-естетичний розвиток у процесі дитячого малювання та його основні виражальні засоби

Дитяче мистецтво – перша і найцікавіша ланка розвитку творчої діяльності, в якій дитина має змогу передати в образах свої враження від навколишнього світу, ставлення до нього. Формування творчої особистості починається в дошкільному віці, і тому, великі можливості для розвитку потенціалу дітей закладено в їх художній роботі, особливо в малюванні. Малювання пов'язане з усіма видами образотворчої діяльності (ліплення, аплікація, конструювання, музика). Взаємозв'язок цих видів сприяє самостійному опануванню дітьми способів зображення. Збагачуючись знаннями у сфері мистецтва завдяки спостереженням, зіставленням систем художніх уявлень, почуттів та переконань, дитина відчуває більший потяг до прекрасного. Тому саме малювання і стає засобом пізнання дійсності, спілкування, розвитку особистісних якостей дітей дошкільного віку, сприяє формуванню творчих та інтелектуальних здібностей, продуктивного та критичного мислення, інтересів дітей, допитливості та пізнавальної мотивації, розвитку уяви і творчої активності [57, с. 9-10].

Незаперечним є той факт, що під час малювання діти розважаються, отримують насолоду, відкривають новий світ. Адже доведено, що естетична функція малювання покликана збуджувати емоційно-чуттєву сферу особистості; сприяє формуванню творчого духу, передає відчуття естетичної

значущості світу; пробуджує в малечі художників; навчає образного бачення життя, відкриває нове у відомому, у звичайному – незвичайне, формує чуттєвість, бачення світу, вчить насолоджуватися красою кольорів та форм, сприймати довкілля у його красі [62, с. 19]. Разом з тим, під час такого виду діяльності у дітей формуються відчуття ритму, гармонії, позитивні моральні якості, почуття, що забезпечують розвиток творчості, всебічний розквіт особистості. Малюючи, дошкільник може відображати свої думки, настрій, активно відкривати нове у прийомах зображення; втілювати в життя власні інтереси й потреби, накопичувати інформацію про природні й суспільні події, явища. Малювання відкриває шлях до фантазій, забезпечує новизну та оригінальність, викликає радість від раптових відкриттів і здібностей [66, с. 17].

Більше того, творчість дисциплінує дітей, навчає самоконтролю і є засобом розвитку уваги та думок, регулює шлях до особистих настроїв і поведінки. Діти, які займаються малюванням, володіють здатністю краще концентрувати свої сили для подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод. Малюючи, дитина має можливість самореалізуватися, у неї розвивається бажання бути успішною, формується почуття відповідальності. Спілкуючись зі своїми малюнками, дитина бореться зі страхами, спогадами, їй дається можливість побачити себе зі сторони. Все вищесказане дає підстави вважати, що заняття малюванням діє на психічний розвиток дитини; є тим імпульсом який впливає на внутрішній світ дошкільника у процесі виховання, розвиває образне мислення, фантазію та спостережливість, асоціативну пам'ять, уяву, волю. Образотворчість збільшує пластичність психіки дитини, точність сприйняття, гнучкість мислення і дає змогу розкритися типовим та індивідуальним рисам [77, с. 10-12].

Кожній дитині притаманні свій склад розуму, своя логіка; її думки свіжі, а в душі заховано багато невимовленого змісту, який шукає собі найкращого вираження. У дітей раннього віку увага, сприйняття і пам'ять мимовільні. Вони швидше виконують малювальні дії, ніж створюють завершений малюнок. Їх

захоплює сам процес, а не результат. Трьох-чотирьох річні діти уже уміють пишатися своїми успіхами. У них формується здатність чіткіше уявити продукт, порівняти його зі зразком, переважає відтворююча уява. У віці 4-5 років активно знижується втомлюваність, стимулює розвиток психологічної витривалості та фантазування. До періоду 5-6 років з'являється допитливість, яка сприяє накопиченню великого багажу знань [44, с. 70-73].

Для дітей старшого дошкільного віку малювання є не тільки грою, але й працею. Як і будь-яка творчість, ця діяльність потребує від дитини захопленості, наполегливості, вміння зосередити всі сили й увагу на тому, що вона робить. Шестирічні діти вже здатні досить уважно розглядати життєві явища, предмети, й осмислювати їх. Вони вже можуть витримувати тривалі навантаження, стають організованими, навчаються планувати свою роботу. У цьому віці дошкільники розв'язують художні завдання, відчують форму, колір, розмір, виробляють точність руху руки, координують її дії із зором, слухом та іншими органами чуття [36, с. 22].

Незаперечно, що кожна дитина по-своєму сприймає предметний світ і відтворює його на площині за допомогою малюнка, володіє певними художніми прийомами та технікою. Технологія супроводу малювання як виду дитячої образотворчої діяльності передбачає:

- зображення феномену дитячої творчості;
- розвиток інтересу й оцінного ставлення до малювання, чуттєвого сприйняття світу, асоціативно-образного мислення, дослідницьких здібностей під час експериментування з основними кольорами і відтінками;
- ознайомлення із зображувальними матеріалами та їх можливостями, із графічними й живописними техніками;
- стимулювання прагнення досягати образно-естетичної виразності малюнка;
- отримання емоційного задоволення від процесу та результату малювання;

- розвиток вміння використовувати в малюванні різні засоби художньої виразності: колір, лінію, композицію, форму, ритм [77, с. 13-15].

Малюнок – зображення предметів і явищ виконаних на площині від руки за допомогою графічних засобів: лінії, штрихи, плями та їхніх комбінацій. Л. Виготський розглядав дитячий малюнок як унікальну цінність, і як підготовчу стадію в розвитку активного мовлення дитини. Малюнок виявляється водночас і значним засобом пізнання зовнішнього світу, й ефективною формою засвоєння суспільного досвіду. Однією з його найважливіших особливостей є здатність передавати різні рівні розуміння світоустрою, адже діти зображують безпосередньо те, що знають і чують про світ, а це дає змогу говорити про дитячий малюнок як правдивий документ епохи. За допомогою малюнка дитина може виражати власний смисл, особисте ставлення до того що є і чого бракує в навколишньому середовищі. Для цього мають бути сформовані загально естетичні якості: світосприйняття, світопереживання, світовідношення. Та для передачі власних вражень, потрібно опанувати спеціальні уміння у малюванні, щоб в образній формі, засобами образотворчого мистецтва відображати своє бачення дійсності [16, с. 42].

Діти малюють тому, що їм хочеться малювати, їм це цікаво і для того щоб створити щось своє. Малюнок оживляє у дитячій уяві думки. Тому дитина малює скрізь: на асфальті, на стінах, на папері. Перші дитячі малюнки схожі на каракулі, черкання, тому що появляються з рухів руки дитини, з ліній, розмахування, постукування, обертання що мають різну спрямованість, змінюються ритмом і завершуються подряпинами, ум'ятинами. Коли дошкільник бере у руки олівці або фломастери, то на папері з'являються сліди від рухів його руки. У різних дітей зображення відрізняються за спрямованістю і просторовим розташуванням на аркуші. Це зумовлено особливостями фізичної будови рук, зору, настроєм і темпераментом дитини. Приблизно у два з половиною роки у дітей виникає зоровий контроль за малюванням, коли вони пізнають за допомогою зору те, що роблять. Володіючи елементами образів

діти прагнуть відтворити на малюнку складний предмет, намагаються використати весь свій досвід: малюють кружечки, овали, трикутники, замкнені колоподібні лінії [43, с. 85].

У 3 роки рухи рук дітей стають більш керованими. Дитина у своїх штрихах починає бачити і називати образи: рибки (видовжені овали), квітка (клубочки з видовжених кіл із прямою, що з них виходить), дощ (косі штрихи). Поступово використовуючи колір, графічні форми стають подібними до реальних. Діти знайомляться з колірним спектром, еталонами форми (основні геометричні фігури), їм подобається слідкувати за змінами фарб, змішувати кольори, милуватися їхньою красою. Дошкільник здатний розрізняти вісім кольорів (червоний, жовтий, синій, зелений, чорний, оранжевий, фіолетовий).

Трирічні діти починають уявляти простір аркуша саме як простір світу, який вони намагаються певним чином організувати. У дітей молодшого дошкільного віку малюнок збагачується новими деталями, але водночас забуваються елементи вже засвоєні раніше. У 4 роки малюнки дітей набувають примітивної виразності. Дошкільники доповнюють своє фантазування імпровізованим сюжетом. У малюнках можна знайти такі елементи і деталі, які за звичайного сприймання в певному ракурсі бачити неможливо.

До 5 років діти малюють невелику кількість об'єктів. У їхній свідомості в основному вже складається індивідуальна система, що дає змогу використовувати просторову площину та кольорові коди для передачі важливої інформації про світ і самих себе за допомогою малюнка. Просторова близькість чи віддаленість персонажів одне від одного, їх розмір і пропорції, специфіка розміщення на аркуші, особливості геометричних форм, спільність чи відмінність кольорів та атрибутів і загальна кольорова гама малюнка, особливості штрихування й специфіка ліній та інші характеристики несуть важливе смислове навантаження [46, с. 55-56].

Від 5 до 6 років у дітей з'являється потреба за підтримки дорослого долати звичні шаблони і діти починають малювати те, що становить для них

інтерес. У цей час вихованці малюють набагато більше, ніж у попередні та наступні роки. Створюючи власний малюнок дитина ніби будує свій світ. Це дає змогу їй зберегти відчуття стабільності та правильності. У малюнку діти намагаються досягнути конструкцію світу, його верхню і нижню частини, розподіляючи його на небо, центральну частину наповнену персонажами та землю. Дитина малює те, що йде з її душі, що хоче і як хоче – не виразних головногів, але чітко коментує малюнок у категоріях руху, подій, що відбуваються з персонажем.

Діти старшого дошкільного віку зображують схематичні малюнки, малюють з пам'яті. Для них характерним є просторова й часова несумісність. Малюнки перетворюються на фантастику. В одній композиції поєднуються предмети й ознаки. Дитячий малюнок варто розглядати як своєрідну графічну мову. Малюнки дівчат і хлопчиків відрізняються між собою. Дівчатка зображують квіти і вбрання, будинки, природу, надають перевагу кольоровим образам, орнаментам, лялькам з довгим волоссям, короною, бантиками, у пишних сукнях. Найулюбленішою темою для хлопчиків є техніка, солдати [60, с. 13-15].

Виходячи з освітніх завдань програми розвитку «Впевнений старт», діти старшого дошкільного віку створюють образи застосовуючи різноманітні засоби художньої виразності (колір, форму, лінії, штрихи, пропорції, композиції, пластичність, різнофактурність), широкий спектр матеріалів (олівці, фарби, фломастери, воскові олівці, свічки); залучаються до використання різноманітних нетрадиційних технік (штампування, малювання пальчиком, долоньками, плямографію, малювання піском, пір'ям та ін.) [1, с. 51].

У малюнку дитина може відтворювати світ засобами суто графічного зображення, чіткими та лаконічними лініями, штрихами. Головним у малюванні для дитини може бути сама лінія, її товщина, розмах, динаміка. Неперервними плавними лініями можна зобразити масивного гордовитого

бика; легкими кучерявими, що мають різну насиченість, товщину й довжину – розкішну гриву сплячого лева; сильними різкими лініями – рішучість; за допомогою контурних ліній – форму тіла тварин, птахів. Часто можна помітити традиційні графічні образи (квіточка, сонечко, будиночок), які швидко перетворюються на шаблони. А це несе загрозу для розвитку здібностей до малювання, творчої уяви дошкільнят. Діти можуть так і не навчитися малювати нічого, крім декількох засвоєних схем [69, с. 21].

По лініях і штрихах можна прочитати багато цікавого про саму дитину. Сильні, рішучі штрихи свідчать про активність та сміливість дитини; легкі, дрібні, ажурні – радісне хвилювання; лінії вириваються за край аркуша – про не зорієнтованість дитини; ті, що постійно повторюються – впертість, волю; спроби різних штрихів – про схильність до дослідження, творчості; концентрація значків у центрі аркуша – спрямування до стійкості, порядку, відкритості; куті – невпевненості у собі; рівномірне заповнення аркуша – відчуття комфортності; різноманітність графічних елементів, ритмічне їх повторення – про творчі здібності. Є очевидним, що в цьому віці виконуються малюнки схожі на карикатури, комікси; часто малюють героїв мультфільмів. Зображення яскраві, динамічні, більш описові та детальні. Малюючи, діти часто використовують звуконаслідування, жести. Відтворюючи людину, часто малюють голову, ноги, пропускаючи при цьому тулуб. Малюнки бувають прозорими. Малюючи будинок, дитина зображує прозорі стіни, яблука в кошику теж видно [24].

У дошкільному віці дітям важко передавати перспективу, пропорції окремих частин предмета. Зовсім не схожі один на одного портрети мам, родини тощо. Вони особливі і різні в кожному малюнку. Адже малювати і думати для дитини – те саме. Діти дошкільного віку навчаються створювати композиційний малюнок. Робота над композицією являє собою пошук засобів створення художнього образу: визначення формату аркуша, центру, поєднання частин малюнка в одне ціле. Малюючи, діти надають зображенню певної

форми, використовують симетричні побудови окремих предметів, орнаменти, які повторюються і створюють у дитини ілюзію руху. Тому характерною ознакою композиції дитячих малюнків є ритм, симетрія, лінія горизонту, контраст [57, с. 11].

Одним із вагомих джерел розвитку творчого дару людини та основним засобом для вираження малюнка є колір. Коли дитина робить свої перші «каляки-маляки», вона уже вибирає олівець віддаючи перевагу певному кольору. Колір раніше за інші засоби зображення постає в дитячих малюнках і змістовним, і естетичним. За допомогою кольору дитина позначає в малюнку те, що їй подобається, що вона вважає добрим і навпаки, виражає своє ставлення до навколишнього світу. Красивим для дитини є те, що викликає приємні зорові враження: яскраві кольори, явища природи, приємні тварини, бажання. Не красиве – все страшне, часто оформлюється темними фарбами. Кольори виступають як виразний, а не зображувальний засіб. Тому дитина нерідко розфарбовує об'єкти в невластиві їй кольори [46, с. 55-56].

Колір – один із головних художніх засобів. Йому притаманні такі властивості як колорит, відтінок. Доведено, що це засіб інформації, символ і прикраса. Він здатний викликати різні почуття, асоціації. Колір підкреслює площинність зображення, форми і простору, образів і дій; виділяє головне в композиції; позначає найважливіші галузі людського досвіду, регулювання відносин між людиною і предметним світом; допомагає орієнтуватися в просторі й часі. Сполучення кольорів мають певний психофізіологічний вплив на дитину: збуджують, пригнічують, а також заспокоюють, радують (Додаток А). Забарвленість сприяє відображенню барвистості світу, настрою, характеру дитини. Всі кольори розподіляються на дві групи: пасивні та активні, які насичують картину дитини барвистими відтінками. До першої групи входять монохромні кольори – білий, сірий, чорний. Активних кольорів значно більше, вони вирізняються тоном, насиченістю, відтінками. Світлі барви викликають переважно відчуття радощів, веселощів. Темні ж барви –

меланхолію, печаль і навіть жах. Дошкільнята найчастіше називають своїми улюбленими кольорами червоний, зелений, жовтий – це свідчить про те, що дитина розвивається нормально, її цікавить усе нове, яскраве, незвичайне. Якщо улюблені кольори дитини – чорний і білий – це свідчить про її замкнутість [22, с. 16].

Для вільної експериментально-дослідницької діяльності під час колористичної творчості у дитини розвивається здатність відчувати колір, колірну гармонію в природі, навколишньому просторі й виховується бажання відтворювати красу в кольорі. Для утворення нового забарвлення варто використовувати легке накладання різнокольорових мазків на папір, які зливаючись між собою, створюють колорит (додаткові кольори) (Додаток Б) [28, с. 215].

У закладах дошкільної освіти, відповідно до кожної вікової групи, поставлені певні завдання щодо формування колористичної культури у дітей: розвивати художній смак, здатність помічати красу барв в навколишньому світі; активізувати потребу експериментувати з кольором, самостійно змішуючи фарби основних кольорів для отримання нових сполучень (молодша група); кольорів спектра й білого кольору для отримання світлих відтінків (середня група); вибудовувати з них ряди від світлого до темного (старша група); розвивати емоційно-чуттєве сприйняття кольору та здатність асоціювати його із настроєм, запахом, смаком, фактурою; виховувати бажання створювати красу в кольорі. Діти 4 року життя знайомляться з жовтою, синьою, зеленою, червоною, білою, чорною, коричневою, оранжевою фарбами. Діти 5 і 6 року життя знайомляться із кольорами, які утворені від змішування білої із червоною, синьою, чорною, фіолетовою, зеленою фарбами [77, с. 24-26].

Колір змінюється залежно від зміни освітлення, стає невидимим у темряві і відрізняється один від одного колірним тоном, світлістю та насиченістю. Правильність колірних відношень залежить від правильної передачі сили кольору, його насиченості. Для визначення світлості кольору використовується

висвітлення і одночасне зменшення яскравості кольорів. Білий – для розбілювання й зняття яскравості, чорний – для одержання приглушених відтінків. Красу та гармонію колірних сполучень, багатство колірних відтінків, взаємозв'язок всіх колірних елементів передає колорит. Він створює настрій у картині та служить важливим засобом образної і психологічної характеристики образів. Саме колорит розкриває те, що швидше відчувається [28, с. 80-81].

Не потрібно забувати і про формування художніх смаків у дошкільнят, які можуть емоційно-естетично орієнтуватися у творах мистецтва, усвідомлювати переживання викликані художнім твором. Художній смак – складова естетичної вихованості особистості і розглядається як центральна категорія естетичної свідомості дошкільників, що виражає їх здатність до адекватної емоційної оцінки творів мистецтва, доступних віковим особливостям сприймання із уявленнями про прекрасне.

Отже, дитячий малюнок виконує важливу психологічну функцію, є своєрідною графічною мовою, розповіддю дошкільника про важливі події та пережиті яскраві почуття. Гармонію кольорів у дитячому малюнку потрібно розглядати як сукупність колірних комбінацій: світлості, колірного тону, насиченості, а також форми і розмірів означених площин.

Висновки до першого розділу

Аналіз науково-методичних джерел із питань історії вивчення художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку дозволив дійти висновку, що важливим і ефективним засобом формування естетичного ставлення до навколишнього світу у дошкільників виступає образотворче мистецтво. Воно є духовним видом діяльності людини, завдяки якому вона не лише набуває знання про світ, а й засвоює емоційно-ціннісні ставлення до себе й оточення; є поліфункціональним (пробуджує творчу активність, формує естетичні уявлення).

Образотворче мистецтво має свій початок ще з давніх часів. У первісну добу розпочався процес виникнення графіки, живопису, скульптури. Завдяки спостережливості людина створювала художні образи, намагалася передати в них своє ставлення до світу. Відтак, до початку XX століття було накопичено достатньо прогресивних ідей щодо виховного і розвивального значення малювання. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях вказується на образотворчість, як компонент естетичного розвитку й виховання дитини, засіб розвитку творчих та креативних здібностей, використання інноваційних форм та методів, художньо-ігрових технологій.

Дитячий малюнок, як об'єктивний матеріал для вивчення психології дітей, для з'ясування їх загальних та індивідуальних особливостей привертає увагу вчених різних напрямків – психологів, педагогів, істориків. Від процесу творення, дитина здатна емоційно сприймати задум художнього твору та використовувати засоби виразності: форму, колір, композицію, штрихи, пропорції, лінії, плями. Є очевидним, що в міру свого дорослішання діти швидко змінюють об'єкти свого захоплення. Тому потрібно найактивніше розвивати техніку, яка дозволить їм вільно почуватися у створенні образів. Такою новітньою технікою є нетрадиційне малювання.

РОЗДІЛ 2

ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ У ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Нетрадиційні техніки малювання та їх види

Світ образотворчого мистецтва з його напрямками і стилями багатий. І чим ширше ми знайомимо з ним дитину, тим більші можливості даємо для її розвитку. Дитина, яка тільки починає відкривати для себе загадковий і таємничий світ творчості, потребує розмаїття мистецьких зразків: цікавих, оригінальних, різностильових. У сучасній практиці дошкільного виховання розробляються інноваційні підходи до організації образотворчої діяльності – новітні технології, що пропонують дітям нестандартні й водночас доступні виражальні засоби та способи образотворення в різних видах зображувальної діяльності.

Одним із шляхів роботи з розвитку елементів творчості засобами різних видів малювання є застосування педагогами нетрадиційних художніх технік. Бурхливий сплеск їх використання в дошкільній педагогіці припадає на 2000-ні роки, що на наш погляд, обумовлено появою нових матеріалів та інструментів для зображення. Нетрадиційні техніки набувають все більшого поширення, стають дедалі популярніші. Це нові художні техніки, використання яких може давати цікаві й несподівані ефекти для зображення певних образів, слугують розкриттям розвитку дитячої образотворчості. На відміну від традиційності, нетрадиційність дає широкі можливості відійти від стереотипного, побачити в кожній роботі індивідуальність дитини. На користь нетрадиційних технік говорить швидке їх засвоєння навіть дітьми раннього віку, які не мають досвіду роботи з художніми матеріалами. Отримання швидких результатів унаслідок

застосування нетрадиційних прийомів, надзвичайно радує дітей, що стимулює пізнавальний інтерес до образотворчої діяльності [42, с. 4-5].

З педагогічної точки зору, нетрадиційні техніки дають дітям унікальні можливості для експериментування, пошуків образів, сміливих втілень на папері, незвичних фантазій, передавання вражень. Нетрадиційне малювання, як мистецтво доступне як дорослим так і дітям. Адже, по-перше, просте в опануванні, а по-друге, потребує лише одного матеріалу – природного, викидного, що є доступним для кожного. Впровадження інноваційних технологій сприяють полегшенню та прискоренню адаптації дітей до дошкільного закладу, створюють психологічний комфорт. Крім того, таке малювання сприяє розвитку креативності, образного і логічного мислення, розвитку дрібної моторики, що безпосередньо пов'язана з формуванням інтелекту, чітких рухів пальців, окоміру, поліпшенню концентрації уваги, зосередженості на очікуваному результаті, стимулюванні та розвитку пам'яті (дитина запам'ятовує послідовність виконання дій), формуванню трудових навичок (прибирає своє робоче місце), вихованню посидючості й зосередженості, самостійності, самоконтролю, сприяє розвитку відчуття кольору, кольорового співвідношення, має вплив на загальний і художньо-естетичний розвиток дітей.

Надзвичайно важливою є ще одна функція – арт-терапевтична, яка є перспективним і мало розробленим напрямом педагогічної художньо-корекційної роботи з дітьми та дорослими. Малювання з використанням нетрадиційних технік дарує дітям позитивні емоції, розкриває нові властивості відомих їм предметів, дивує непередбачуваністю. Діти з різним рівнем розвитку образотворчих здібностей, використовуючи нетрадиційні техніки малювання, легко отримують яскраве, красиве зображення. Тоді як малювання за допомогою пензлика чи олівця потребує уже певною мірою сформованих технічних навичок [49, с. 48].

Нетрадиційне малювання успішно використовують як допоміжний засіб у корекційній роботі з дітьми, які мають проблеми з мовленням (затримка або недорозвиненість, заїкання), сприяє збагаченню словникового запасу іменниками, прикметниками, дієсловами, новими художніми термінами (Додаток В), пришвидшує оволодіння граматичною будовою мовлення, чистотою звуковимови. Таке малювання відрізняється від традиційного оскільки є спонтанним, творчим вираженням почуттів і не вимагає художніх здібностей ні від дитини, ні від дорослого. Зменшує напруження, допомагає подолати страх не впоратися, стимулює до творчості, відкриває приховані можливості, пробуджує ініціативу. Нетрадиційне малювання стає першим кроком до налагодження стосунків з дитиною. Завдяки йому долаються складні проблеми [27, с. 13-16].

Природний потяг до малювання у дітей проявляється дуже рано. А відтак, з раннього віку вони освоюють нові прийоми відображення навколишньої дійсності в особистій художній творчості. Для цього їм не потрібні фарби, пензлі, олівці. Вони малюють пальчиками чи долоньками на запітнілому вікні, манній крупі, паличкою на піску, водою розливою на столі, інколи маминою помадою чи зубною пастою на склі. Саме тому важливо ознайомити дітей з різними видами зображуваного мистецтва, зокрема з нетрадиційними техніками, які легкі і доступні дітям. У кожний період дошкільного віку використовують певний набір нетрадиційних технік зображуваної діяльності, які відповідають віковим можливостям дітей:

- для дітей 2-4 років – малювання долонькою, пальчиком, кулачком, ребром долоньки, ватними паличками; печатками з овочів та пінопласту, тичкування, малювання по вологому паперу, водою; відтиснення зім'ятим папером та поліетиленовим пакетом, поролоном, сірниковою коробкою, склянкою, у техніці кляксографії тощо [8, с. 98-99];
- на 5 році життя – до вищезазначених технік додається відбиття листям, малювання гілочкою, жорстким напівсухим пензлем, зубною щіткою,

восковою крейдою чи свічкою, малювання з використанням шаблонів та трафаретів, чорно-білий граттаж, фроттаж, набризк звичайний, монотипію предметну та пейзажну, живопис із розлитих фарб, опановують різні способи ґрунтування поверхні (пензликом, губкою), малюють за ескізом вихователя тощо [8, с. 161];

- з 5-6 років – крім уже відомих дітям технік використовуються нові – кольоровий граттаж, «ебру», малювання на яєчній шкарлупі, ниткографія, кологографія, малювання свічкою з пропискою аквареллю, гуашшю, малювання мильними бульбашками тощо [8, с. 243-244]. Існують техніки, які вже виправдали себе в процесі навчання і введені до сучасних програм.

Дітей раннього віку можна пробувати зацікавити такими способами малювання як *пальчиками й долоньками*. Малювання пальцями відоме людству здавна, і діти залюбки беруться за нього. Пальцями, особливо двома відразу, малюють однаково вправно праворукі та ліворукі діти, а в дітей із координаційними порушеннями, із травмами рук, зап'ястя чи пальців швидше відновлюється рухливість уражених органів.

Під час цього виду діяльності діти безпосередньо ознайомлюються з фарбою й властивостями, відчують що вони малюють. Фарбують вказівний, безіменний пальці та долоню. Дитина умочає пальчик у фарбу і притискує його до основи кілька разів, проводить лінії з боку в бік, зверху вниз, рухає долоньками в будь-якому напрямі, плескає ними з нанесеною фарбою по поверхні аркуша, розмазує фарби пальчиками або долоньками, малює різні сліди. Малюкам дуже подобається робити відбитки долоньок (рибки), малювати одним (ягідки калини, малини, горобини, морські камінці, падає сніжок, очі, щічки, носик, ротик), двома (хвилі), трьома пальчиками, пучкою водночас (пелюстки квітів), пальцями зігнутими в кулак (краба, гусеницю), фарбують зовнішню сторону долоні лівої та правої руки зігнутої в кулак (лапка тварини) [12, с. 57].

Діти можуть малювати за допомогою маленької дерев'яної ложки (*накрапування фарби*). Для цього у фарбу додається клейстер у пропорції 2:1, ретельно розмішується, щоб фарба набула консистенції густої сметани. Бажано зробити суміш кількох кольорів у теплій гамі червоної і жовтої фарби, або навпаки контрастних – червоної і синьої. Фарбу набризкуємо або крапаємо маленькою ложечкою зверху вниз на великий аркуш паперу чи ватману. Накрапування фарб різних кольорів утворює незвичайні кольорові й фактурні ефекти, діти створюють свої перші картини [55, с. 38].

Деяко цікавою є техніка малювання *по маку*. Вона схожа на малювання по піску. Доречі, дуже часто, створивши малюнок фарбами, дитина хоче щось у ньому змінити, підправити. На жаль, кардинальні зміни вже не можливі. Інша річ – робота з маком: тут картина в один рух руки легко перетворюється в непізнавану. Тож дитина має змогу вільно творити, не відчуючи скутості та боязні зробити щось не так.

Незвичайною і веселою під час педагогічного процесу є техніка малювання *магнітом*. Вона не так часто використовується, тому і викликає захопленість у дітей, особливо з вадами розвитку. На плоский посуд викладаємо аркуш, зверху наливаємо фарби і кладемо один магніт. Другий магніт тримаємо в руці під посудом. Починаємо водити рукою з магнітом під посудом – магніт зверху рухається і малює. Надати можливість самостійно виконувати різні завдання допоможе малювання *за допомогою машинок*. На колеса іграшкових машинок нанести фарбу і запропонувати дитині провезти машинку по аркушу. Залишається кольоровий слід [4, с. 28].

У дошкільному віці формуються перші найпростіші навички малювання *тичком та ватною паличкою*. З молодшими дошкільниками можна малювати хмари, сонячні зайчики, замети, пухнасті курчата, веселі зайці, сніговик, світлячки (домальовуючи потрібні деталі). Старші дошкільники можуть поєднувати цю техніку із технікою «трафарет». Працюючи, паличку обмотану поролоном необхідно тримати перпендикулярно до поверхні аркуша, без

нахилу. Слід, який залишається після неї, нагадує щось типу вовни тварин, крони дерев, снігу. Вмочіть у фарбу чарівну паличку, але так, щоб не було великої кількості води, і її слідами можна домалювати листя, хмари, хутро у тварин. Діти «затопчують» ту частину альбомного аркуша, яку видно в отвір трафарету (внутрішнє тичкування) [63, с. 15].

Успішно сприяє розвитку пошуку оригінальних сюжетів малювання *овочевими штампами*. Штампографія – створення зображення за допомогою відбитків рельєфного малюнка, нанесеного на основу, тобто штампа. Різні овочі (морква, кабачок, буряк, огірок, цибулина та ін.) допомагають створити справжні живописні шедеври. Малювати штампиками можна підводне царство з розмаїттям декоративних коралів, риб, морських зірок, мушлів, водоростей; чарівні букети квітів; природний ландшафт і архітектурні споруди; дерева, сніжинки, мереживні малюнки. Для цього широким пласким пензликом наносимо фарбу на поверхню штампика. Притискаємо його до аркуша у тому місці, де бажаємо отримати зображення. Акуратно знімаємо штампик, щоб не розмазати відбиток. Так, малювання курчатка відбитком картоплини, вмоченим у жовту фарбу, зручніше й цікавіше для дітей, ніж малювання пензликом, ним можна домалювати очка, лапки, дзьобик. Роблячи відбитки для отримання архітектурних споруд, варто ставити їх близько один біля одного. Малювати можна як на білому так і на кольоровому тлі, прикрашати що завгодно: листівки, шпалери, подарунки, яскравий пакувальний папір, дощечки, таці і багато іншого [75, с. 9].

Плекає естетичне сприймання дітьми природної краси малювання *відбитками листочків з дерев та квітів*. На зворот листочка з різних дерев (клена, тополі, горобини, дуба, каштана тощо), де рельєфно проступають прожилки, наносимо пензликом фарбу. Інший варіант – обережно опускаємо листочок зворотним боком у фарбу так, щоб вона рівним шаром вкрила його поверхню. Щільно притиснувши пофарбований листок до паперу, робимо відбиток. Фактура листочка виразно проступатиме на 3-4-му відбитках.

Поміркуйте, який орнамент або зображення можна створити з відбитків різних листочків. Потрібні елементи (очі, волосся, віконця тощо) домалювати, коли малюнок підсохне. Оригінальними є відбитки з листків пекінської капусти (кущі). *Квітковими відбитками* прикрашаємо тацю, дощечку, тарілку у формі кола, овалу, прямокутника. При складанні візерунка можна чергувати відбитки за кольором і формою. Їх можна робити і за допомогою пластикової ложки, кукурудзяним качаном, геометричними фігурами, площинними цифрами та літерами, дном пластикової бутылки.

Оригінальною технікою є малювання *коробкою для сірників*. Фарбу на коробочку наносимо двома способами: зафарбувати грань коробочки широким пензликом або поролоною губкою. Варто дбати про те, щоб фарба наносилася досить швидко і не встигала підсохнути. Тільки тоді відтиск вийде насиченим і виразним. Сірниковою коробкою можна малювати ялинку, будинок дідуса Мороза, палац Снігової королеви, дорогу [76, с. 17-19].

Корисне й доступне дітям дошкільного віку малювання *на вологому папері*. Покладіть на стіл аркуш паперу, змочіть водою і малюйте на ньому крейдою і пастеллю. Для даного малювання можна використовувати різні сорти й типи паперу. Малюнок виходить чудовий коли різні кольори крейди за допомогою ганчірки або ватної палички розтерти або розтушувати. На вологому папері крейда малює майже як фарба. Провівши плавну лінію вона враз перетвориться на пухнастого звірка. З дітьми старшого віку можна малювати тварин, явища природи [7, с. 13].

Навчити дошкільників бачити довкола незвичайні речі й оригінально втілювати їх у власному задумі сприяє нетрадиційна техніка образотворення малювання *пір'їнками*. У цій техніці діти малюють крапельки дощу, ягідки калини, квіточки, сніжинки, хурделицю осінніх листочків тощо [57, с. 11]. Також, дітям подобається експериментувати з фарбами під час малювання *по м'ятому папері*. Ця техніка цікава тим, що в місцях згину паперу фарба при зафарбовуванні виходить інтенсивнішою, темною – це ефект мозаїки.

Малювати по м'ятому паперу просто. Перед малюванням пожмакати папір, потім акуратно розгладити і можна малювати.

Ефект швидкого малювання досягається *пороловою губкою*. Веселка, фантастичні птахи, тварини, риби з'являються від одного дугоподібного руху. Для цього підряд і досить щільно слід нанести на шматочок поролону червону, жовту, синю (інші кольори) фарби. Замість поролону можна взяти помазок [72, с. 12].

Надзвичайно популярними і простими вважаються такі техніки: *акватипія, монотипія*. Вони мають деякі спільні риси: кінцевим результатом роботи є відбиток. Акватипія – це друк малюнків водяними фарбами (акварель, гуаш). Ескіз готової композиції підкладають під скло, на яке точно за ескізом наносять фарби потрібних кольорів. Малюнок повинен висохнути. На нього кладемо зволожений папір, притираємо руками, знімаємо просушуємо. Найкраще малювати густими насиченими й пінистими розчинами фарб. Монотипія – техніка друкування лише одного відбитка. На пензель не слід набирати багато фарби і класти її дуже повним мазком, бо при відбиванні вона розмажеться. Але дуже тонкий шар фарби теж дасть поганий результат: він надто блідо виглядатиме на відбитку. Після виконання малюнка (не чекаючи поки висохне) на нього кладемо зволожений папір, розгладжуємо та повільно знімаємо йдучи до верхнього краю.

Різновидом монотипії є її копія – *дзеркальна монотипія*. Цей спосіб заснований на тому, що силует, намальований фарбами, може легко віддрукуватися при накладанні на нього аркуша паперу. Аркуш паперу скласти навпіл, розгорнути та злегка змочити водою. На одній половині намалювати фарбами силует будь-якого предмета або частину симетричного зображення (половину ялинки, квітки, будиночка). Аркуш скласти і сильно притиснути рукою. Розгорнувши його, можна побачити ціле зображення або два предмети [79, с. 19].

Для дошкільників ігри з піском – не просто одна з улюблених розваг, а й можливість створювати художні образи й отримувати задоволення від власної творчості. М'який колорит природних відтінків піску, контраст світла й тіні, плавність контурів, розмитість ліній створюють атмосферу казковості. Діти опановують різними прийомами *малювання піском*: малювання пальцями (одним, кількома, ребром великого пальця); ребром долоні, ковзання долонями по поверхні піску зигзагоподібними коловими рухами; кулачком; симетричне малювання обома руками; асиметричне малювання обома руками; малювання шляхом відсічення зайвого; малювання написанням піску з кулачка; з використанням додаткових інструментів. Фон для малюнка може бути як світлим (без піску), так і темним (повністю засипаним сипучим матеріалом). Найдивовижніше в пісковій анімації – трансформації, коли одне зображення перетікає в інше. Вигадувати трансформації дітям не складно, їм складніше утримувати сюжетні лінії [71, с. 39-41].

Спільно працювати, виражати себе і при цьому цінувати самовираження іншого, працювати в парі допомагає малювання *на склі*. Малюючи, зображення постає з обох боків площини, адже його створюють одночасно дві дитини. Малюючи на склі малюкам можна показати, як цікаво один колір перетворюється на інший; змінюється тло, підкладаючи під скло папір різних кольорів. Під час виконання роботи на склі колір здатний рухатися, змінюватися, виникати і зникати. Ця техніка дозволяє домальовувати і змінювати зображення, змішувати фарби і легко витирати їх за допомогою звичайної ганчірки. Тим більше, що на папері такий малюнок зробити неможливо. Залежно від дитячих вражень, мрій і фантазій діти виконують малюнки на різну тематику: «Морська подорож», «Космічні фантазії», «Різнокольоровий ліс», «Що ховається під снігом», «Квітковий хоровод» та інші [45, с. 21-22].

Не лише зацікавлює дитину своєю незвичністю й ігровою природою, а й дає широкі можливості для розвитку її творчих здібностей і уяви нетрадиційна

техніка *аерографія*. Оскільки цей вид малювання не дозволяє точно скопіювати зразок виконаний дорослим, дошкільник змушений самотійно імпровізувати. У наш час зображення створюються спеціальним інструментом, який розпилює фарбу за допомогою стиснутого повітря. Таким інструментом може бути пульверизатор, балончик, повітряні фломастери (БлоПени), і соломинка для видування, і навіть звичайна ручка без стержня. На поверхню аркуша наносять ляпку за допомогою піпетки чи пензлика. Потім обережно її роздувають у потрібні боки від центру за допомогою трубочки для коктейлю. Можна з'єднувати плями різних кольорів, нанісши поруч кілька крапель різних фарб. Отримане зображення домальовують за допомогою фарби та пензлика. Дана техніка допоможе створити великі колективні композиції «Святковий салют», «Незвичайні тварини», «Крижане королівство».

Одним із типів аерографії є *бульбашкографія* – малювання густою піною від мильної кольорової води. Для цього потрібно подути у соломинку до утворення шапочки з бульбашок, піднести до них аркуш паперу і акуратно доторкнутися. Отримаємо дивовижні відбитки, які слугуватимуть основою малюнка або цікавим тлом. За бажанням можна зробити відбитки двокольорові. Для цього потрібно в той момент, коли бульбашки піднімуться над склянкою, взяти пензликом фарбу іншого кольору і нанести на бульбашки. Уважно придивитися до відбитка і визначити, на що він схожий. Домальовати одні деталі пензликом, а інші – роздуваючи фарбу з трубочки. Відбитками від мильних бульбашок можна прикрасити обгортковий папір для подарунків, квіткових горщиків, скриньки [78, с. 13].

Отримати насолоду від творчого процесу можна малюючи *ниткою*. Аркуш паперу А 4 зігнути навпіл по довжині чи ширині й розгорнути. Вмочити нитку у фарбу, підняти над однією із сторін підготовленого паперу й вільно опустити її так, щоб утворилися петлі, а кінчик що в руці звисав із краю аркуша. Знову зігнути папір. Однією рукою тиснути на папір, другою – тягнути

за кінчик нитки, що звисає. Розгорнути папір, розпізнати образ отриманого зображення та доповнити деталі фломастерами чи пензликом [17, с. 9].

Окремим напрямком у мистецтві малювання нетрадиційними техніками є розпис тканини – техніка *холодного батика*. Потрібно м'яким олівцем перенести малюнок на тканину. Можна відразу малювати на тканині, але це складніше, оскільки витерти гумкою невдалі лінії не вдасться. Тканину з малюнком заправити у п'яльця. Наливаємо резерв для холодного батика у скляну трубочку і ретельно обводимо ним усі контури малюнка на тканині. Контури мають бути обов'язково замкненими. Набираємо пензлем потрібну фарбу і без натиску проводимо кінчиком пензля по малюнку. Тканина сама забере фарбу з пензля так, що на ній виникнуть грайливі кольорові розливи. Роботу доцільно починати з найсвітлішої фарби. Цю техніку можна використати для створення будь-якого зображення (вишеньки на гіллі, жовтої нагідки, птаха) [65, с. 13].

Особливо оригінальними є графічні зображення виконані паличкою у техніці *граттаж*. Це одна з простих і ефективних графічних технік для якої використовується мінімальна кількість матеріалу. Графічні роботи можна домальовувати, адже жодна з технік не дає змогу так добре передавати фактуру зображення (пухнасте курчатко, котик, колючий їжачок). Роботи виконані в техніці граттаж відрізняються контрастом білих ліній малюнка і чорного фону. Насамперед, потрібно підготувати тло. Беремо лист паперу, натираємо його шаром воску, зафарбовуємо чорною тушшю або гуашшю. Після висихання наносимо малюнок і видряпуємо гострою паличкою. Залежно від того, з якою силою дитина торкається відповідним інструментом до паперу, як тримає його в руці, залежить виразність образів. Якщо попередньо пофарбувати лист паперу в різні кольори (холодні або теплі), то малюнок вийде надзвичайно цікавим та оригінальним. Бажано використовувати більше світлих та яскравих кольорів. Красиво виглядають у цій техніці нічні пейзажі, портрети, квіти [21, с. 21].

Без жодної лінії, лише одними крапками, цятками чи дрібними мазками правильної форми можна створити малюнок у техніці «*пуантилізм*». Роботи виходять напрочуд колоритні та яскраві. Цікавість цієї техніки полягає в тому, що спостерігаючи із відстані за малюнками можна побачити, як швидко змінюються барви. Візьміть фломастер або олівець, поставте його перпендикулярно до білого аркуша паперу і починайте малювати. Найкраще виходять крапкові малюнки фарбами. Таким способом можна зафарбовувати різноманітні предмети, овочі, фрукти, дерева які попередньо намальовані на папері: «Осінній вальс», «Натюрморт», «Кошеня», «Чарівна квітка» [74, с. 13].

Діти можуть фантазувати, пізнавати світ і себе, мандрувати в різні куточки Землі, створюючи справжні пластилінові картини. Технікою *пластилінографії* дошкільнята оволодівають під час самостійної художньої діяльності. Попередньо розігрівши пластилін у мисці з гарячою водою скачуємо кульки, палички, інші форми потрібного кольору і прикріплюємо їх до основи, притискаючи, продавлюючи, згладжуючи, примащуючи, сплющуючи, відтягуючи. Деталі потрібно розміщувати близько одна до одної, щоб чітко заповнити поверхню зображення. Вони з задоволенням забарвлюють малюнок та декорують його (наносять на пластилін сіль, прикрашають блискітками, пір'їнками, клаптиками тканини). Щоб отримати цікаві відтінки й незвичайну фактуру, скачуючи основні форми, потрібно змішувати пластилін різних кольорів [54, с. 6-7].

Цікавою для старших дошкільників є техніка *тіньових* малюнків. Кладемо на стіл аркуш паперу, вмикаємо лампу, ставимо на папір різні предмети, повертаємо їх і розглядаємо тіні, що падають на аркуш. Домальовуємо до тіней різні елементи, перетворивши їх на цікавий образ тварини, рослини чи казкових персонажів [13, с. 19].

Новинкою серед різновидів нетрадиційних технік для дітей дошкільного віку є створення візерунків на воді. Це малювання у техніці «*ебру*». Щоб спостерігати як розпливаються по воді фарби слід налити заварений крохмаль у

лоток з водою і капнути обрані кольори. Занурити у фарбу один з інструментів (дерев'яна паличка, стержневі кульки, зубочистка, піпетка) і можна почати малювати. Легенько торкатися поверхні основи в лотку, не занурюючи в неї інструмент. Доповнюйте, ускладнюйте візерунок. Можна з'єднувати між собою елементи тоненькими доріжками. Завершивши композицію на воді, перенести її на папір. Слід покласти аркуш усією поверхнею на основу, злегка натиснувши на нього. Обережно підняти його та висушити. Готові роботи краще зберігати під склом. Схожі з цією технікою малюнки виконані на молоці та кефірі. Тут готувати нічого не потрібно, лише капнути фарби на поверхню рідини і малювати. Щоб дитячі шедеври мали привабливий вигляд і зберігалися протягом кількох років, вихователю потрібно правильно приготувати фарби (Додаток Г) [40, с. 23].

Отже, нетрадиційні техніки малювання мають значні можливості в естетичному розвитку дитини, визначаються такими специфічними особливостями, як доступність, простота застосування, спрямованість на швидкий і ефективний результат, можливість створювати предметні, сюжетні зображення, що викликає позитивні емоції, радість дітей.

2.2. Стан дослідження художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку у процесі використання нетрадиційних технік малювання

Вивчивши та проаналізувавши методичну та наукову літературу з питання формування творчих здібностей в дітей дошкільного віку за допомогою нетрадиційного малювання, ми дійшли висновку, що дане питання потребує додаткового вивчення. За мету експериментального дослідження було поставлено вивчити та продіагностувати художньо-естетичний розвиток дітей дошкільного віку у процесі використання нетрадиційних технік малювання.

Завдання експериментального дослідження полягають у наступному:

1. Визначити рівень знань дітей в області малювання нетрадиційними матеріалами.
2. З'ясувати рівень творчого розвитку дітей у сім'ї та використання вихователями нетрадиційних технік на етапі дошкільного виховання.
3. Виявити здатність дітей у знаннях природи кольору на даному віковому етапі.
4. Продіагностувати рівні художньо-естетичного розвитку дітей середнього дошкільного віку.
5. Дослідити вплив використання нетрадиційних технік на розвиток творчої уяви, фантазії дітей.
6. Описати ступінь розвитку асоціативно-образного мислення у дітей.
7. Перевірити рівень графічних навичок дітей за допомогою використання художньо-естетичних засобів.

Для вирішення поставлених завдань було проведено констатувальний експеримент. В ході експерименту було використано метод спостереження за дітьми під час виконання творчих завдань та діагностичні методики, такі як: анкетування дітей та вихователів, тестування батьків, індивідуальні бесіди з дітьми, аналіз дитячих робіт, творчі завдання «Вибух фарб», «Оживлення», «Фантастичні перетворення», «Музичний танець», тест «Загадкові фігури».

Експериментальна робота проводилась протягом жовтня-листопада на базі ЗДО № 4 «Білочка» м. Канева. Загалом експериментальним дослідженням було охоплено 16 дітей середнього дошкільного віку (4-5 років) групи «Ведмедик». На початку експериментальної роботи ми провели анкетування «Дитина і мистецтво» та «Нетрадиційні техніки у роботі вихователя». У ході спостережень на заняттях і в повсякденному житті було встановлено, що психофізичний розвиток дітей відповідає їхньому віку.

Першим кроком на даному етапі було проведення анкетування дітей, яке дало змогу пересвідчитись про сформованість у них інтересу до малювання

(Додаток Д). Встановлено, що 75% дітей люблять малювати і проявляють різні почуття та емоції: радість, здивування (Нікіта С. – літає, Данііл Ч. – їде, Мар'яна Ш. – їсть морозиво). Хлопчики переважно зображують реалістичні малюнки: ракету, повітряну кулю, літак, будинок, фігури людей, автомобілі (легкові, вантажні, поліцейські). Денис П. дістає задоволення від малювання джунглів. Дівчатка малюють більш старанно, зосереджені на зображенні квітів, метеликів, веселки, сердечка, прикрас. Серед улюблених кольорів та відтінків 50% дітей надають перевагу теплим (оранжевий, жовтий, рожевий, червоний, салатовий) кольорам. Такий же відсоток дітей вважають, що кольором можна передати настрій, здоров'я, щастя, мрії.

Процесу малювання на аркуші паперу віддають перевагу 62,5% дітей, малюванню кольоровими крейдочками на асфальті 25%, а паличкою або пальцем на мокрій землі та піску 12,5% дітей. Здебільшого діти люблять малювати фарбами, кольоровими олівцями, фломастерами, кульковими ручками. Аліса М., Мар'яна Ш., Соломія К. надають перевагу малюванню листочками з дерев, долоньками, пальчиками, тичком.

Результати анкетування свідчать про те, що у дітей даної групи високий ступінь зацікавленості й інтересу до малювання. Було виявлено, що 68,75% не мають вдома куточка для зображувальної діяльності і малюють або самі, або зі своїми сестричками і братиками.

Наступним етапом роботи було проведено анкетування вихователів (10 осіб) (Додаток Е). Результати анкетування показали, що усі вихователі орієнтуються у визначенні «нетрадиційні техніки» малювання, знають нетрадиційні матеріали, якими можна користуватися у роботі. Показати саму техніку виконання можуть тільки 20% вихователів. У процесі занять всі вихователі враховують індивідуальні особливості кожної дитини, про які дізнаються під час бесід з батьками та спостереження за самотійною художньою діяльністю самих дітей.

Ознайомлюючи вихованців з нетрадиційними матеріалами 80% вихователів використовують такі форми роботи як спостереження під час прогулянки, досліди з фарбами, пальчикові вправи; 10% веде гурткову роботу з даної теми, застосовуючи колірні та дидактичні ігри, зустріч з художниками міста та відвідування художніх виставок дошкільників інших садочків. Найбільш ефективною в процесі мистецької діяльності 40% вихователів вважають гурткову та індивідуальну форми роботи, а 60% – групові заняття.

Аналіз результатів анкетування вихователів виявив, що 10% педагогам притаманні ініціативність, креативність, творчість, оригінальність. Вони добре орієнтуються у завданнях програми «Дитина», щодо використання нетрадиційних технік у малюванні та застосовують їх у навчальному процесі, але 70% педагогів під час самостійної художньої діяльності дітей не використовують дані техніки, аргументуючи це великими витратами часу, відсутністю окремої студії для занять, браком відповідної методичної літератури та необхідного обладнання, яке потрібно закуповувати самостійно. Крім того, під час такої роботи діти часто забруднюються самі і забруднюють меблі. Найчастіше, 20% вихователів розглядають нетрадиційні техніки навчання дітей зображувальної діяльності з метою зацікавлення дітей, а не для вирішення основного завдання – навчати створювати художні образи. Результати анкетування вихователів представлені на рисунку 2.1.

Експериментом було передбачено проведення роботи з батьками (16 осіб) щодо творчого розвитку дітей у сім'ї на етапі дошкільного виховання. Батькам пропонувалось відповісти на питання тесту «Образотворча діяльність і сім'я» (Додаток Ж). У результаті тестування виявлено, що 18,75% (3 сім'ї) батьків мають високий рівень образотворчої діяльності; 37,5% (6 сімей) – середній; 43,75% (7 сімей) – низький рівень образотворчої діяльності. Результати представлені на рисунку 2.2.

Отже, аналіз даних вказує, що переважна більшість батьків (43,75%) не звертає уваги на художньо-естетичний розвиток дітей у сім'ї, а це в свою чергу негативно відображається на художньо-естетичному розвитку їх дітей.

З метою визначення рівня знань дітей в галузі малювання нетрадиційними матеріалами було проведено індивідуальну бесіду в ігровій формі «Що предмет розкаже про себе?». З матеріалу було використано листя та гілочки різних порід дерев, пір'я, вода, пісок, штампи з пінопласту, овочі, ватні палички, поролонова губка, зубна щітка, тичок, пластикові ложка та виделка, іграшкова машинка, поліетиленовий кульок, ковпачки від кулькових ручок.

Рисунок 2.1. Оцінка ефективності роботи педагогів з використання нетрадиційних технік малювання.

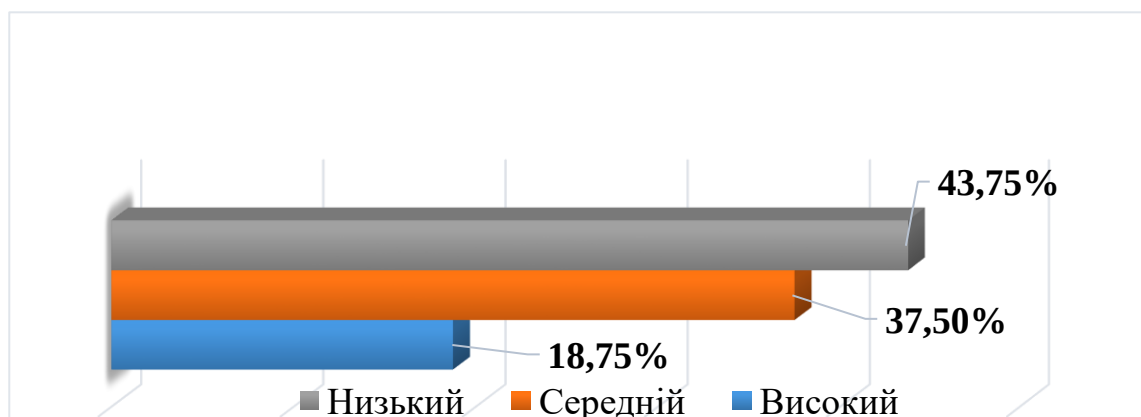

Рисунок 2.2. Рівні розвитку образотворчої діяльності в сім'ї

Перед дітьми було поставлено завдання: уважно роздивитися представлені матеріали, назвати та описати їх, по можливості продемонструвати техніку зображення окремих елементів. Ми зауважили, що під час проведення бесіди 67% дітей зацікавлено споглядали предмети, обстежували та називали їх, а також розказували про їх використання в побуті. Лише 30% дітей з групи змогли назвати нетрадиційне призначення даних предметів (листя, ватні палички, тичок), а 3% продемонстрували процес малювання ними (рис.2.3).

Рисунок 2.3. Рівні знань дітей в галузі малювання нетрадиційними матеріалами

Відомо, що вміння створювати кольори та відтінки є дуже важливим у творчому процесі дошкільників. Тому найкраще виявити початкові навички дітей у змінюванні природи кольору на даному віковому етапі допомогло творче завдання «Вибух фарб» у техніці монотипія (Додаток 3). Для цього завдання було використано целофановий кульок, аркуш паперу А 4, гуашеві фарби, пензлик № 4, ємність для води, вологі серветки, поролонова губка.

Завдання полягало в тому, щоб на целофановий кульок нанести фарби основних кольорів в хаотичному порядку, після чого перенести на зволожений поролоною губкою папір, розгладити руками по всій площині поверхні, повільно зняти йдучи до верхнього краю. Розглянувши малюнок зблизька та на відстані назвати утворені кольори та відтінки.

За результатами з'ясовано, що 100% дітей проявили інтерес до процесу експериментування з фарбами та емоційно відгукувалися на отриманий результат. Після розглядання малюнка 25% дітей назвали всі основні кольори та похідні від них (салатовий, сірий, малиновий, лимонний, голубий), 73% – тільки основні кольори та декілька відтінків (оранжевий, рожевий, фіолетовий), а 2% – плутаються у називанні кольорів. Це дає змогу зробити висновок про достатній рівень знань дітьми кольорів та відтінків.

Для визначення рівня образно-асоціативного мислення, дітям було запропоновано тест «Загадкові фігури». Його зміст полягав у тому, що дошкільникам давалась можливість уважно розглянути зображені в ряд геометричні фігури (овал, прямокутник, квадрат, круг, багатокутник, рівнобедрений трикутник), якнайбільше назвати ідей що саме ці фігури зображають, чим можуть бути. Дані обстеження подано в таблиці 2.1.

Аналіз дитячих відповідей показав, що основними труднощами у виконанні цього завдання було подумати і відновити у своїй пам'яті ті предмети чи об'єкти, які схожі на дані геометричні фігури. Більшість дітей називали предмети, фрукти, меблі, іграшки, транспорт, частини тіла. Оригінальними були такі відповіді: музей, мікроб, планета, церква, звук, ікона, сцена, повітря, комета, роздута шина.

Взявши до уваги відповіді дітей та визначивши показник образно-асоціативного мислення (показники швидкості + гнучкості + оригінальності) є очевидним, що переважна більшість дітей (понад 56,25 %) мають середній рівень розвитку образно-асоціативного мислення. Дітей з високим рівнем

відсоток переважно менший (понад 31,25%). Низький рівень становить 12,5%. Результати представлені на рисунку 2.4.

Представлений нами другий тест має назву «Оживлення», який дав змогу виявити вміння дітей свідомо змінювати зображення для досягнення поставленої мети нетрадиційними матеріалами (Додаток II). Завдання передбачає роботу з картками із зображенням квадратів (5 штук на кожну дитину) у яких розташовані однакові фігури – кола. Кожне коло слід перетворити на зображення предмета, використовуючи нетрадиційні матеріали на вибір дитини (кольорові олівці, фломастери, воскові олівці, гуашеві фарби, ватні палички, тичок, пластикові ложка та виделка, гелеві ручки, кольорові крейдочки), надавши їм естетичного зображувального вигляду. Після закінчення образотворчої діяльності, розглянувши і проаналізувавши роботи дітей було сформульовано наступний висновок.

Діти з ініціативою бралися за виконання малюнків. Виконуючи завдання, адекватно і цікаво не лише «оживили» картини, а й використали різні кольори, надавали предметам естетичного зображувального вигляду, проявляли власне бачення образу. Між іншим, ми визначили дітей, які швидко, не задумуючись виконували завдання. Їх роботи відзначились оригінальністю: побудовані на власних асоціаціях (дерево, метелик, планета, годинник, обличчя з різними емоціями людини), розфарбовувалися за допомогою поєднання нетрадиційних і традиційних матеріалів (тичок, ватна паличка, пластикова виделка, пальчик, пензлик, фломастери, кольорові та воскові олівці).

Діти, які у своїх тестових роботах «оживили» 4-5 картин, використовували різні кольори і зображувальні матеріали (фломастери, кольорові та воскові олівці, кулькову ручку червоного кольору) та змогли пояснити, що зображено на їх картинах, частково зверталися за допомогою до вихователя. Такі результати ми оцінили посередньо.

Таблиця 2.1.

**Результати оцінки образно-асоціативного мислення у дітей
середнього дошкільного віку**

№ п/п	Прізвище, ім'я дитини	Загальна кількість ідей	Показник швидкості	Показник гнучкості	Показник оригінальності	Показник образно- асоціативного мислення	Рівень
1	Аліса М.	6	2хв.	4	0	6	Н
2	Андрій Р.	15	3хв. 30с.	4	1	8.3	С
3	Андрій П.	10	1хв. 50с.	6	0	7.5	С
4	Данило М.	9	4хв.	3	0	7	С
5	Даніїл Ч.	20	4хв. 15с.	5	0	9.15	С
6	Даша П.	14	3хв.15с.	5	0	8.15	С
7	Денис П.	19	2хв.50с.	8	1	11.5	В
8	Діма Б.	16	3хв.	6	1	10	С
9	Мар'яна Ш.	28	4хв	6	3	13	В
10	Матвій С.	6	2хв.30с.	2	0	4.3	Н
11	Нікіта П.	11	3хв.	4	0	7	С
12	Нікіта С.	18	4хв.45с.	6	1	11.45	В
13	Соломія К.	25	2хв.	9	2	13	В
14	Тимур Б.	17	4хв.	6	1	11	В
15	Тимур К.	13	2хв. 10с.	5	1	8.1	С
16	Юля Г.	5	4хв.	4	0	8	С

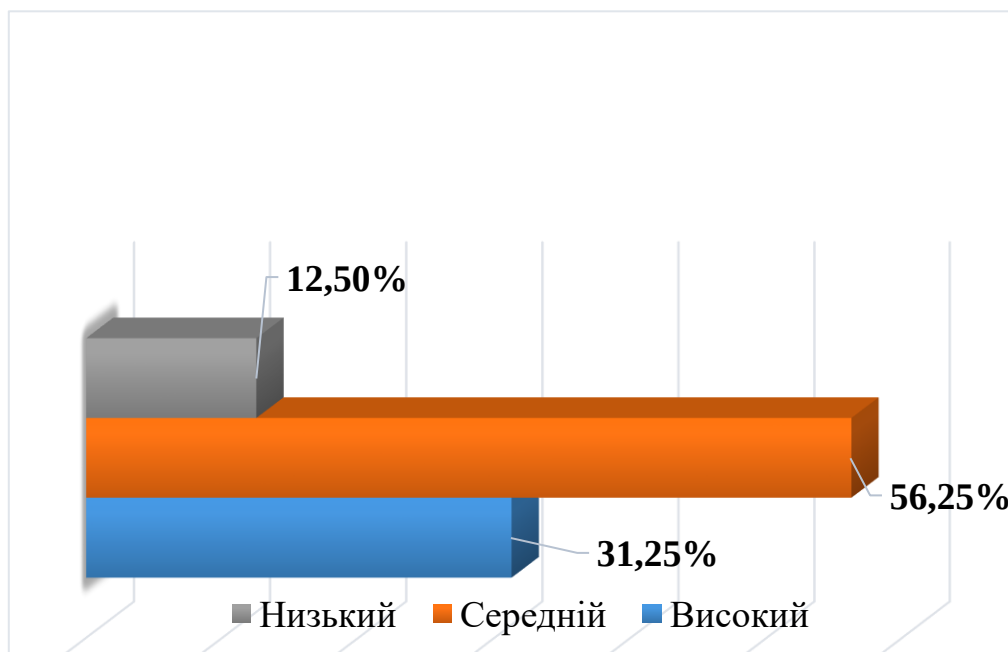

Рисунок 2.4. Показник розвитку образно-асоціативного мислення дітей дошкільного віку

Однак, у деяких на 1-2 квадратах ідеї закінчувалися і самотійно впоратися з завданням могла все менша кількість дітей. Слід зазначити, що внаслідок виконання тестових завдань були діти, які «оживили» мінімальну кількість картин (1-2), при цьому використовували лише кольорові олівці основних кольорів (червоний, синій, жовтий, зелений) і не змогли пояснити що зобразили. Ці діти протягом роботи відзначилися песимістичним настроєм. На запитання «Що зображено?» відповідали «Я не знаю». Такі результати виконання було оцінено як незадовільно.

Таким чином, бачимо, що в групі переважно низький рівень розвитку креативності дітей, що становить 43,75% (7 чол.). До середнього рівня віднесено 25% (4 чол.), а високий рівень становить лише 31,25% (5 чол.) (рис. 2.5.).

Наступним етапом експерименту ми передбачали проведення діагностики дітей щодо розвитку у них фантазії, уяви, сформованості творчих здібностей

дітей. Для цього було запропоновано виконання творчого завдання «Фантастичні перетворення» у техніці кляксографії (Додаток К).

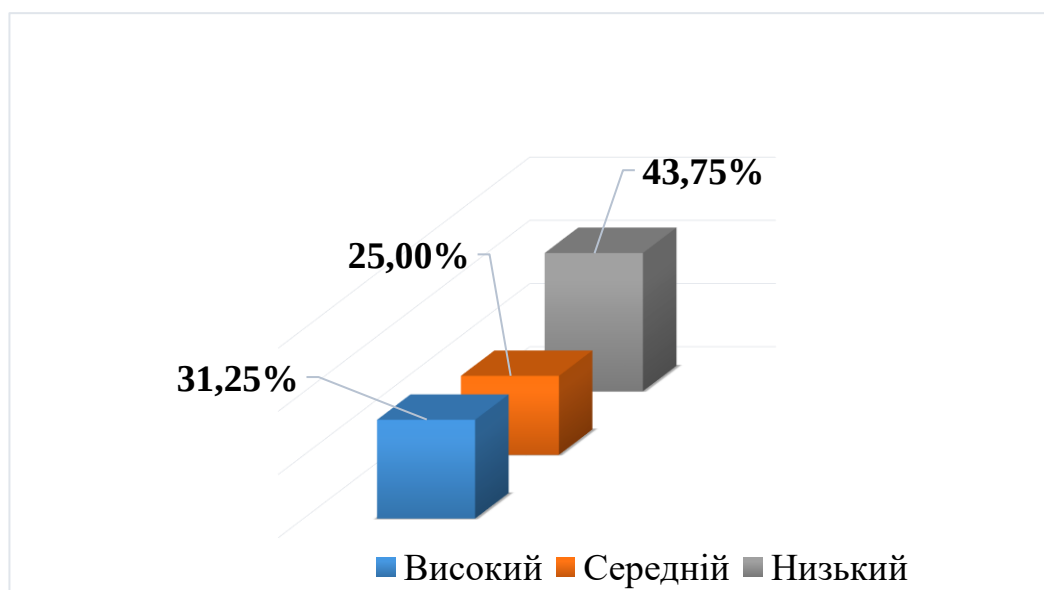

Рисунок 2.5. Рівень розвитку креативності дітей дошкільного віку

Для його проведення використано цупкий папір будь-якого кольору, фарби, пензлі, піпетка, коктейлева трубочка, тичок, ватна паличка.

Завдання полягало в наступному: на аркуші паперу зробити невеликі плями різних кольорів піпеткою чи пензликом. Потім пляму обережно роздути у потрібні боки з коктейлевої трубочки так, щоб її кінець не торкався ні плями, ні паперу. За допомогою виражальних засобів (крапки, лінії, колір, пляма, симетрія) та згаданого вище нетрадиційного матеріалу діти мають домалювати ті частини малюнка, які допоможуть створити цікаві образи. При виконанні цього завдання ми помітили, що діти виконували роботу досить динамічно, майже самостійно. Для нанесення плям на аркуш паперу майже всі діти використовували піпетку, а не пензлик, а для домальовування – тичок, ватну паличку. Це дає змогу констатувати, що їм цікавіше працювати нетрадиційним матеріалом. При визначенні рівнів ми враховували наступні критерії.

Високий рівень – діти працюють без допомоги дорослого; проявляють позитивні емоції під час виконання роботи; використовують запропоновані нетрадиційні матеріали; володіють виражальними засобами, гармонійно

поєднуючи кольорові відношення; малюнок набуває цілісної композиції, коли діти вносять свої елементи фантазії; у роботах прагнуть відтворити не тільки навколишнє, а й виразити своє ставлення до нього.

Середній рівень – діти намагаються здійснювати малюнок у нетрадиційній техніці; мало використовують виражальні засоби (тільки колір, крапку); спілкуючись з педагогом потребують незначної його поради у обстеженні зображення, знаходженні його аналогів, створенні композиції малюнка; проявляють різні види емоцій.

Низький рівень – діти працюють у техніці видудання тільки з допомогою педагога; малюнок немає композиції; байдуже відносяться до процесу роботи; із виражальних засобів використовують колір; не проявляють фантазії та не можуть назвати що зобразили. Результати ступеня сформованості творчих здібностей дітей показано у таблиці 2.2.

Як видно з таблиці 2.2. високий рівень творчих здібностей отримали 25% дошкільників, низький рівень – 37,5%, середній – 37,5%. Як бачимо, показники середнього і низького рівнів суттєво не відрізняються. Відстеживши процес творчої діяльності дітей, не можна не зважити на те, що саме нетрадиційні техніки впливають на розвиток уяви і фантазії дітей. Унаочнені результати відобразимо на рисунку 2.6.

Для виявлення ступеня оволодіння дітьми графічними навичками під впливом художньо-естетичних засобів, ми використали художньо-інтерактивну технологію «Музичний танець» (Додаток Л). Дітям було запропоновано створити умовний малюнок під час прослуховування музичних творів, виразити свої враження від прослуханих фрагментів різноманітними плямами, лініями, що відповідають музичним фантазіям. Для цього ми використали: магнітофон, аудіозаписи музичних творів з різним ритмом, аркуші для малювання (картон), набори воскових та кольорових олівців, кольорову крейду, фломастери, гелеві ручки, тичок, пір'я, фарби, пензлі.

Таблиця 2.2.

Результати аналізу дитячих малюнків

№ п/п	Прізвище, ім'я дитини	Емоційний стан	Використання нетрадиційного матеріалу	Виразальні засоби	Створення композиції	Прояв фантазії	Рівень
1	Аліса М.	+	+	+	–	–	С
2	Андрій Р.	+	+	–	–	+	С
3	Андрій П.	–	+	–	–	–	Н
4	Данило М.	+	+	–	–	+	С
5	Даніїл Ч.	+	+	+	+	+	В
6	Даша П.	+	+	–	–	–	Н
7	Денис П.	+	+	+	+	+	В
8	Діма Б.	+	+	+	+	+	В
9	Мар'яна Ш.	+	+	–	–	–	Н
10	Матвій С.	–	+	–	–	–	Н
11	Нікіта П.	+	+	–	–	–	Н
12	Нікіта С.	+	+	+	–	–	С
13	Соломія К.	+	+	+	–	–	С
14	Тимур Б.	+	+	+	–	–	С
15	Тимур К.	+	+	+	+	+	В
16	Юля Г.	–	+	–	–	–	Н

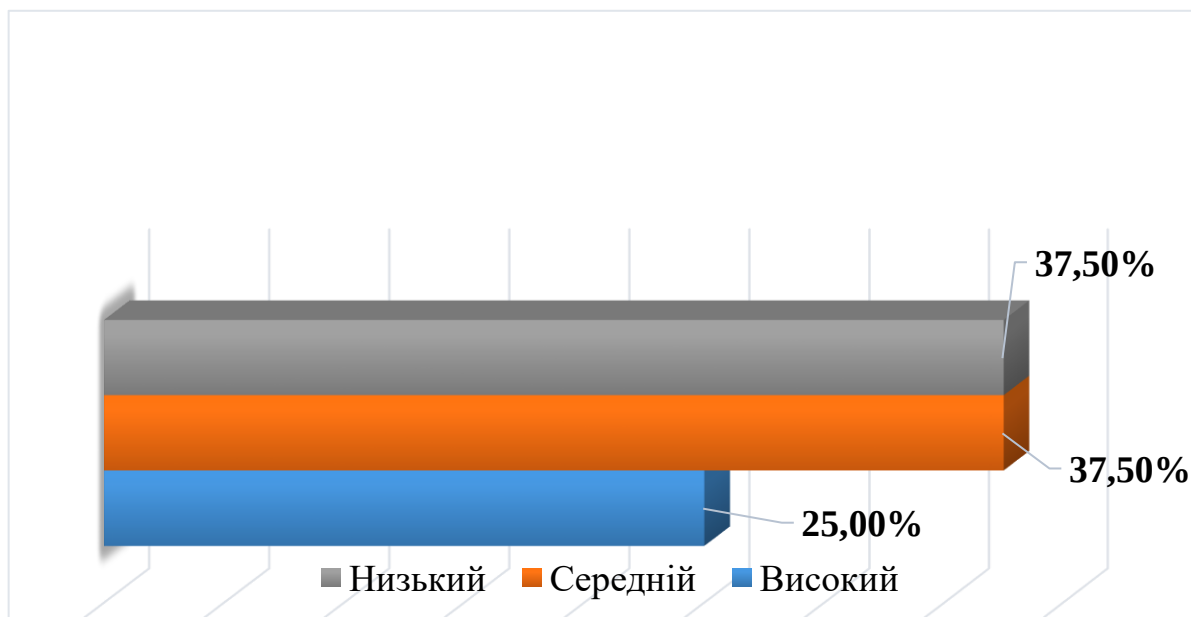

Рисунок 2.6. Рівні розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку

Оскільки діти слухали різну за характером та ритмом (веселу, сумну, спокійну, маршову) музику то і малюнки ми отримали різні. Ми помітили, що діти крім звичайних засобів малювання із задоволенням використовували тичок, крейду та пір'їну. Наприклад, під музику П. Чайковського «Старовинна французька пісенька» діти зобразили велику кількість хвилястих ліній, які на підвищення звуку вигинали угору і опускали униз на зниження. Ефективними були малюнки під музику М. Римського-Корсакова «Політ джмеля» виконані коловими рухами, по спіралі. Ламані, довгі вертикальні та горизонтальні лінії, перехрещені під різними кутами діти проводили під час слухання музики Л. Бетховена «Симфонія №5» та А. Мигай «Поштарик». При паузі у звучанні відбувалася зупинка руки дитини в русі. У техніці штрихування діти виконали малюнки під музику А. Вівальді «Пори року». В ході малювання 68,75% дітей отримали радість від виконаної роботи, дотримувалися техніки правильного тримання олівця, регулювали його силу натиску, абстрактні малюнки розмістили по всій площині паперу.

Проте в роботах 31,25 % дітей траплялися відхилення: неправильне положення руки, погана сила натиску та тримання художнього матеріалу. У

малюнках переважали тонкі, короткі лінії, які розміщені переважно унизу та у кутках аркуша паперу. Ці цифрові значення, на нашу думку, свідчать про достатню сформованість графічних навичок у дітей даної групи. Це пояснюється їх цікавістю до нетрадиційних матеріалів та самого творчого процесу.

Спираючись на критерії оцінювання малювання на етапі констатувального експерименту ми побачили, що у дітей посередньо розвинене образно-асоціативне мислення, колірне сприйняття, творча фантазія та уява, достатньо сформовані графічні навички, у той же час проявляється зацікавленість до малювання нетрадиційними техніками. Є впевненість у тому, що діти мають стартовий потенціал до творчого розвитку, а тому потребують цілеспрямованого впливу з боку вихователя та батьків.

2.3. Методичні рекомендації щодо використання нетрадиційних технік малювання у процесі художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку

Сучасна система дошкільної освіти спрямована на підготовку творчої особистості, яка повинна креативно та художньо мислити, емоційно відгукуватись на красу навколишнього світу, помічати, бачити, чути й шанувати цю красу, мала б бажання відтворити її різними техніками малювання. Для розвитку у дітей творчих здібностей пропонуємо вихователям та батькам звернути увагу на запропоновані нами нижче рекомендації.

Створення «Куточка творчості». Оскільки в процесі творчості дитина прагне самостійно використовувати нетрадиційне малювання необхідно обладнати окремий куточок у загальній груповій кімнаті, постійно діючу «Художню студію» або майстерню юних художників. Діти тут відчують себе, по-перше, комфортно, по-друге, так, ніби вони знаходяться у майстерні

народних умільців або художньому відділі магазину, по-третє, експериментують, мають змогу вільно творити та отримувати позитивні емоції.

Облаштування робочого місця. Під час малювання місце повинно бути добре освітленим, зручним для дітей та приваблювати своєю оригінальністю. Недостатня його освітленість пригнічує дитину, погано впливає на її зір та працездатність. Вікна не варто завішувати суцільними шторами, а на підвіконня ставити високі вазони. Комфортність перебування дитини залежить і від провітрюваності приміщення.

Для забезпечення динамічності розвивального середовища слід використовувати відповідно до віку дітей, дібрані за розміром та формою модульні столи і стільці, пересувні ящики. Це дасть змогу педагогу і дітям наближатися до позиції одне одного (з урахуванням площі приміщення та потреб дітей), які мають знаходитись у центрі художньо-творчої діяльності. Нині, для занять з малювання виготовляють спеціальне обладнання: столи три, чотири-, п'ятилисники, які дають змогу в невеликій за площею зоні одночасно займатися декільком дітям, не заважаючи один одному; столи секційні зі стояком або шафою-тумбою для матеріалів та інструментів; столи з відкидними кришками-мольбертами та індивідуальними секціями для матеріалів; дошкою настінною секційною; фланелеграфом. Меблі та обладнання у кімнаті необхідно розташувати так, щоб діти мали змогу рухатися не наражаючись на небезпеку; має бути можливість працювати як з невеликою групою дітей, так й індивідуально. Змінюючи розвивальне середовище слід врахувати тему дня (тижня, місяця). Діти люблять малювати стоячи, сидячи на підлозі, на колінах, тому для цього повинні бути кольорові м'які підстилки-килимки, подушечки-саше [52, с. 25].

Інтер'єр кімнати. Вважаємо, що для розвитку креативності дітей інтер'єр має бути оформлений картинами і репродукціями творів художників, що емоційно впливають на дитину, живими квітами, декоративними виробами, а також виставками робіт самих дітей, батьків, вихователів. Бажано виділити

місце для зберігання наочних посібників, навчальних таблиць, демонстраційного матеріалу для ознайомлення з різновидами та жанрами мистецтва, зразків малювання, методичної літератури, електронних носіїв з музичними творами та відеофільмами, портретів видатних художників рідного краю; стендами для виставок. Для зберігання та подальшого використання дитячих творчих робіт можна виготовити теки «Наша творчість». Для роботи з дітьми 2-3 років життя слід використовувати не лише горизонтальні, а й вертикальні поверхні. Для цього на стінах можна закріпити однотонні шпалери або аркуш ватману. Нині важко уявити відсутність сучасних технічних засобів навчання (мультимедійна дошка, проектор, комп'ютер, екран, магнітофон, аудіо-, відеоапаратура, освітлювальні прилади, затемнення на вікнах для показу слайдів) [49, с. 48]. Облаштоване належним чином розвивальне середовище сприяє активності, ініціативності, особистісному зростанню, самовдосконаленню дитини, стимулює розвиток її здібностей і нахилів.

Наявність художніх інструментів та матеріалів. Варто наголосити на наявності інструментів та матеріалів для творчості, які допоможуть поглибити уявлення дітей про те, як створюється складний художній образ й дадуть змогу кожній дитині діяти і творити в будь-яку хвилину. Для цього необхідно забезпечити робоче місце для малювання балахоном художника, папером для малювання, ватманом (різної величини, кольору, форми, товщини); наборами кольорових олівців різного розміру, простими олівцями, пером, сангіною; фломастерами, маркерами, кольоровою крейдою; палітрою, силуетами для змальовування, тонування; книжками-розмальовками; гуашевими та акварельними фарбами; ємностями для води; серветками паперовими та вологими; м'якими пензликами (круглі та пласкі). На дитячих столиках можна розмістити улюблений журнал «Джміль», який є найкращим помічником педагога, у кожному номері якого подаються твори українського живопису з текстами орієнтовних бесід, за їх змістом, чудові зразки малюнків з розробками технік виконання доступні дошкільнятам, розвивальні уроки літературної студії

та інший необхідний у роботі матеріал, що пробуджує творчі здібності [10, с. 31].

Для роботи бажано мати як мінімум три пензлі виробництва VGR: один № 9-10, з металевою оправою діаметром 0,5 см та ворсом завдовжки 2,5 см, щоб малювати на великій площині (робити розмивку, заливку, всього тла роботи); другий – № 5-6 з металевою оправою діаметром 0,3 см та ворсом завдовжки 1,5 см, щоб опрацьовувати невеликі зображення; третій – № 2-3 з металевою оправою діаметром 0,2 см та ворсом завдовжки 1,2 – 1,5 см, щоб промальовувати дрібні деталі малюнка. Не припустимо пропонувати дітям малювати на половинках аркушу формату А 4 [66, с. 24-25].

Як матеріал для малювання дитині можна пропонувати використовувати буквально все, навіть ті матеріали, які від початку мали інше, не художнє призначення і застосування: природний та покидьковий. Серед природного можна запропонувати дошкільнятам висушені суцвіття квітів, листя та гілочки різних порід дерев, шишки, камінці, мушлі, шкаралупа з горіха, шкірка з цитрусових, кукурудзяний качан, пір'я, пісок, різні овочі тощо. Варто звернути увагу на красиві малюнки, виконані у різних техніках крупами, покидьковим матеріалом (пайетки, гудзики, мереживо, бантики, трубочки для коктейлю, пластикові ложка та виделка, поролонова губка, штампи із пінопласту, поліетиленовий пакет, зубочистки, ватні палички, свічки, пухирчаста плівка, ковпачки від кулькових ручок, зубна щітка, фольга, кришки, нитки, сірникові коробки, пакетики з чаєм, клей ПВА, харчові барвники, білило, олія, штучне скло, поролоновий квачик тощо) [51, с. 45].

Нині, все більш універсальним є малювання такими матеріалами, що раніше не використовувалися у роботі з дітьми: малювання за допомогою киселю, йогурту, фруктового соку, дитячого крему, піни для ванн та гоління. Робота з цими матеріалами розвиває пальчики і руки дитини, дозволяє збагатити досвід зорових і тактильних відчуттів. Слід відповідально підійти до вибору матеріалів для занять, оскільки передбачається прямий контакт

пальчиків дитини з фарбою. При цьому доцільно використовувати «пальчикову фарбу», яку можна придбати у спеціалізованих магазинах. Така фарба має пастоподібну консистенцію, нею легко малювати; має не дуже насичений колір, добре змивається водою, навіть з одягу. І хоча вона є безпечною, усе ж варто слідкувати, щоб дитина не брала її до рота [55, с. 38]. Слід мати на увазі: перед початком заняття не забувати навчити дітей як правильно працювати з нетрадиційними художніми матеріалами (Додаток М). Обладнання до заняття мають бути систематизованими та зберігатися у папках – накопичувачах. А ті, які діти не використовують тривалий час, варто сховати на певний період. Їх краще розкласти в коробки, пластмасові скриньки, дерев'яні ящики у певному порядку, які повинні бути цілими і легко відкриватися. Тому періодично потрібно змінювати матеріальне наповнення художньо-естетичного центру.

Дотримання правил безпеки. Звичайно, педагогові необхідно звернути особливу увагу на дотримання правил безпеки – матеріали мають бути нетоксичними, призначеними або дозволеними для використання дітьми. Під час роботи необхідно уважно стежити, аби діти не зашкодили собі (малювання піском: «стіл художника» має електричне підсвічення). Гострі предмети слід покласти у закриті ящики, щоб обмежити вільний доступ до них дітей. Після заняття з малювання для виховання охайності можна запропонувати дітям допомогти прибрати робоче місце [49, с. 47].

Зайнятість дитини. Розвиток творчих здібностей дітей, не можливий без ефективної організації та керування їх діяльністю. Щоб виконання трудових дій викликало у дітей почуття задоволення, радості, сприяло формуванню в них основ особистісної культури, розвитку індивідуальних інтересів, уподобань та здібностей, необхідно правильно підібрати методи та форми роботи, систему вправ, завдань, художні техніки, що розвивають спостережливість, уяву, фантазію, асоціативно-образне мислення.

Основною формою організації дітей малювання нетрадиційними техніками є *заняття*, під час яких в сучасних закладах дошкільної освіти

відбувається спілкування педагога з дитиною, творчо реалізуються набуті навички та вміння дошкільників, відбувається уточнення відомого, відтворюються враження дітей. Слід наголосити на різноманітності занять – ігрова, дослідницькій, казковій формі, у вигляді екскурсій. Нетрадиційні заняття допоможуть краще засвоїти нові знання, проте варто розумно підійти до організації його проведення.

Враження перших років відкладаються в пам'яті на все життя. Це передбачає подальший розвиток дитини. Важливо аби ознайомлення з художньою продуктивною діяльністю не перетворилося на формальні заняття, а стало справжньою зустріччю з красою. Дитину потрібно розкріпачити, дати волю її уяві, навчити самостійно мислити, творчо працювати, приймати художній витвір як диво створене людиною, доцільно вдаватися до фантазувань. Тим більше, заняття з дітьми необхідно проводити в комфортних умовах і в емоційно сприятливій обстановці. Спокійна, доброзичлива атмосфера позитивно впливає на вихованця. Тому заняття з формування художніх умінь мають бути спочатку індивідуальними, парними, а потім з групою. Міні-заняття краще проводити з малою групою вихованців тривалістю від 10-15 хвилин. Комплексні, колективні, підсумкові заняття можуть тривати від 30 хвилин до години, залежно від зацікавленості, бажання, самопочуття кожної дитини. Дошкільник сам має визначити тривалість своєї зайнятості [64, с. 12].

Оцінювання художніх робіт. Важливо дати кожній дитині можливість закінчити свою практичну роботу. Варто акцентувати увагу дітей на чарівності самого процесу, а не на результаті. Бажано не звертати увагу на невдачі та помилки дітей, а необхідно намагатися їх делікатно залагодити. Не слід захоплюватися порівнянням успіхів різних дітей. Найкращим способом оцінювання дитячих робіт є їх порівняння з попередньо виконаними роботами та виголошення сподівань на наступні результати діяльності дитини. Слід утримуватися від категоричних суджень.

Калейдоскоп оригінальних методів навчання. На заняттях можна використовувати різні методи навчання, зокрема: словесні (розповідь, пояснення, бесіда), наочні (аудіовізуальні, зображувальні, ілюстративні), практичні (ігрові й підготовчі вправи; виконання ескізів сюжетних, декоративних, орнаментальних композицій; демонстрування прийомів оволодіння різними художніми техніками). У період раннього віку, на початку року можна запропонувати малюкам цікаві *ігри-заняття* з фарбами й папером пізнавально-експериментального характеру. Увесь процес роботи має займати не більше 3-5 хвилин для малюків 1,5 – 3 років. Не слід виконувати більше однієї роботи за одне заняття. Доречними під час малювання нетрадиційними техніками будуть використання зошитів-альбомів серії «Диво-творчість» (1-3, 3-5 і 5-6 років). Оволодіти складними прийомами малювання з дітьми молодшого дошкільного віку допоможуть альбоми «Незвичайні візерунки природи», «Чарівний пензлик». У старшому дошкільному віці бажано знайомити з мистецькими творами різних видів [55, с. 40].

Щоб перше ознайомлення з матеріалом супроводжувалося яскравими враженнями та позитивними емоціями необхідно використовувати *сюрпризний момент*. Ознайомлюючи дітей з новою технікою, потрібно пов'язати її з попереднім досвідом людей: як вони про це дізналися. Виклад має бути лаконічним і мати обсяг, доступний для дітей відповідного віку. При ознайомленні з новим матеріалом необхідно пояснити введення нового слова. Для активізації мислення слід спонукати дітей до порівняння та аналізу.

Формуванню глибокого уявлення про техніку виконання малюнка сприяє змістовна *бесіда* про сам малюнок, про художника. Саме бесіда стає пробуджуючим імпульсом до творчості, особливо коли надає можливість обмінюватися думками і враженнями. Словесне коментування образного змісту художніх творів активізує мистецьку увагу дітей, стимулює сприймання образу, дозволяє глибше усвідомлювати естетичний зміст твору. Доцільним прийомом є порівняння картин одного або різних художників на одну й ту ж тематику.

Тому педагогам рекомендуємо формувати набори репродукцій картин художників – сюжетних, предметних, які б дозволяли вихованцям роздивлятися різні зображення. Картина, яка використовується в роботі з дошкільниками, має відповідати низці вимог: мати ясне, чітке зображення на чистому фоні; відзначатися композиційною простотою й доступністю змісту, реалістичністю зображення. Використання слайдів, презентацій замість репродукцій картин допоможе створити ефект присутності [53, с. 25].

Пробуджує дитячу уяву та допомагає краще сприймати зміст картини *поетичне слово*, використання влучних порівнянь, метафор, епітетів. Доцільно вдаватися до придумувань цікавих історій, казок, легенд, віршів, мистецтвознавчих розповідей про окремі види нетрадиційних технік, художників. Ефективним прийомом у роботі з дітьми є уявне входження в картину. Безперечно, при цьому слід вдаватися до запитань, які викликають у дитини справжній політ фантазій («Про що говорить пір'ячко, вітаючись із фарбою?», «Чому засмутилася ялинка?», «Що вміють твої чарівні пальчики?» тощо). В процесі роботи не варто зупиняти дитину, якщо вона розповідає про те, що зображує, навпаки, потрібно заохочувати її до цього [50, с. 6].

Для продуктивної організації самостійних занять дітей малюванням стануть в нагоді *спостереження* за навколишньою дійсністю. Щоб зобразити художній витвір точніше необхідно спонукати дітей пильно придивлятися до всього, що поруч з ними, використовуючи окремі ігрові предмети (бінокль, мікроскоп, фотоапарат). Проводячи прогулянки в лісі, парку, можна запропонувати розглянути рослини, подивитися на забарвлення квітів, навчити добирати природний матеріал, а потім творчо перетворити його у оригінальні малюнки.

Не варто уникати застосовування у роботі *розв'язання творчих завдань*, які прискорять процес створення образу, дадуть змогу дітям навчитися реалізувати креативні задуми. Основним засобом моделювання мислення є завдання типу «Кружечки», «Ляпки», «Кривульки», «Закінчи малюнок». Вони є

базою для розвитку творчості та естетико-екологічної культури. Розв'язуючи ці завдання, діти завжди мають змогу відійти від зразка, проявивши індивідуальність. Найбільш поширений вид продуктивної діяльності дітей – графічні завдання «Домалюй фігуру» (квадрат, трикутник), «Домалюй контур», «Лінії», «Неіснуюча істота», «Місто майбутнього» [39, с. 54-55].

Базою для демонстрування прийомів оволодіння різними художніми техніками, тактильних та кінестетичних відчуттів є *пальчикові ігри та вправи* («Крапав дощик», «Кицька», «Песик», «Човник», «Мисочка» та ін.). Розвивати злагожденість у роботі очей та рук, удосконалювати пластичність, точність у діях з дітьми молодшого віку допоможуть *сенсомоторні вправи* «Щіточка вітається» (підняти голівку з ворсинками вгору, опустити донизу), «Листочок танцює» (легкий розмашистий рух рукою вправо – уліво), «Штампик на прогулянці» (пробігти у повітрі по прямій лінії, пострибати, повільно крокувати), «Пальчик стрибає» (пальчик підняти вгору, опустити в долоню), «Малювання у повітрі» (великої, меншої, зовсім маленької форми) [15, с. 22].

Формувати вміння перетворюватися та входити в образ, розвивати здатність відчувати зв'язок між собою та навколишнім сприяють використання елементів *психогімнастики* («Смачне яблуко», «Квітуче дерево», «Синій помідор», «Веселий гарбуз», «Живильний дощик», «Політ на кленовому листочку»), *вправи на релаксацію* («Чарівний сон», «Слухаємо себе», «Повітряні кульки», «Рибки», «Біля моря»), *ігри-медитації* («Я – листочок», «Я – сонечко», «Я – хмарка», «Я – маленьке ведмежатко», «Я – герой казки»). Можна запропонувати дітям перетворитися в колір, показати його настрій. Одним із ефективних шляхів гармонізації емоційного стану малят є застосування *рухливих ігор* з елементами кольоротерапії «Чарівний килимок», «Кольорові хвилі», «Гойдалка», «Приземлення парашута» тощо [18, с. 131-135].

Варто надавати художнім завданням ігрового характеру, бо саме *художні ігри* («Діємо, як художники», «Гра в художника», «Подорож у картину», «Вчимося у художників» та ін.) та *ігрові ситуації* («Уявімо, що ми...»,

«Подорожуємо разом з художником» та ін.) викликають і формують в дошкільнят цікавість до малювання, сприяють опануванню способами роботи з художніми матеріалами й технікою зображення. Щоб підтримати інтерес до роботи можна скористатися ігровим прийомом з рольовою поведінкою. Для цього необхідно запропонувати дитині роль фотографа, дизайнера, художника. У майстерні художника цікавими для роботи стануть нетрадиційні матеріали, які приваблюють дітей своїм кольором та формою (овочеві штампи, пір'я, поліетиленовий пакет, зубна щіточка тощо) [53, с. 28].

Особливе значення у процесі художньої діяльності має заохочення дитини до самостійних творчих пошуків. Для того, щоб дитина самостійно робила висновки вихователю доречно проводити *експеримент*. Активізувати дослідницьку активність дітей при спостереженні змін кольору, їх нюансів та контрастів у перспективі допоможуть такі ігри «Барви пір року», «Барви погоди», «Барви настрою», «Барви запаху», «Знайди відмінність у кольорі», «Фотограф кольору» та ін. Для закріплення вміння встановлювати зв'язки між колоритом і частинами доби у пригоді стануть ігри з використанням різнокольорових фільтрів: «Рожевий захід» (червоний), «Сутінки» (фіолетовий), «Туман» (білий), «Рано-вранці» (синій), «Сонячний день» (жовтий) та ін. [30, с. 25-26].

Використання музичної імпровізації. Під час малювання та розвитку уяви у процесі фантазування необхідно звернути увагу на використання *музики*. Саме музика надає можливість розвинути художній смак, емоційну чутливість сприймання, створює творчу атмосферу. Вражають звуки музики І. Баха, Л. Бетховена, А. Вівальді («Концерт № 5», «Концерт № 3»), В. Моцарта («Концерт № 1»), М. Римського-Корсакова («Політ джмеля»), А. Хачатуряна («Танок із шаблями»), П. Чайковського («Старовинна французька пісенька», «Вальс квітів»), Ф. Шопена («Ноктюрн № 9»), Й. Штрауса (композиція за мотивами вальсів). До того ж вона в поєднанні з різними техніками врівноважує та заспокоює дитину [77, с. 39-41].

Неординарні підходи до малювання. Протягом останнього десятиліття змінилися погляди сучасних художників щодо використання методів роботи у своїй діяльності. Серед нових тенденцій визначається відвідування дошкільниками художніх музеїв та галерей, де проводяться сімейні майстер-класи, фестивалі, художні квести для родин із дітьми 3-6 років.

Використовуючи сучасні технічні засоби навчання діти мають змогу здійснювати інтерактивні *екскурсії* «в кріслі» картинною галереєю. Переваги цього методу полягають в тому, що дорослий може зупинити екскурсію в будь-яку мить і зосередити увагу дитини на одному чи кількох творах або техніці виконання. Корисним для наслідування є досвід Національного художнього музею України (м. Київ): маленьким відвідувачам пропонують наклеювати репродукції картин-наліпок у порожні рами, розфарбувати на свій розсуд листівки з контурним зображенням картини, а потім відшукати її оригінал в музейній експозиції та порівняти своє зображення з оригіналом. Цей метод спонукає дітей більше дізнатися про створення картин нетрадиційними художніми техніками на основі контурного зображення [59, с. 44, 46].

Тісна співпраця педагога і дітей. Без участі дорослого неможливо забезпечити належний рівень самостійної діяльності дошкільників. Тому сьогодні кожний педагог повинен володіти майстерністю взаємодіяти з дитиною, створювати умови для заохочення і задоволення, активного її розвитку: допомогти порадами, як обрати потрібні приладдя аби діти не заважали один одному і запобігти таким чином виникненню конфліктів; у разі потреби націлити малят на зручний порядок виконання творчого задуму; посприяти об'єднанню вихованців для спільної роботи, якщо їхні бажання збігаються. Здійснюючи безпосереднє керівництво вільною діяльністю, не варто надмірно опікувати дітей, часто втручатися в їхні дії. Необхідно дітям надавати більше самостійності, можливості проявляти власну активність і креативність. Найголовніше, це творити разом з дитиною. Присутність і заохочення дорослого – найкращий стимул для творчого настрою дитини.

Одним із найдієвіших методів зацікавлення дітей до малювання нетрадиційними техніками є *гурткова робота* та створення *колективних творчих робіт*. Під час такої роботи в неформальній обстановці дошкільники самостійно застосовують свої знання, комунікативні здібності, легко і охоче створюють картини, які мають художню значущість [51, с. 45].

Підтримка батьків у розвитку творчості дітей. Для успішної роботи дітей дуже важлива підтримка батьків. Доцільно говорити про родинні збори, які допоможуть батькам отримати відповіді на питання щодо розвитку дитячої творчості дитини, а педагогам будувати конструктивні взаємини з родинами вихованців. Тому рекомендуємо батькам брати участь в організації *виставок* дитячих художніх робіт, вернісажах, конкурсах, на які запрошуються вихованці та вихователі з інших груп. Заохочення, схвальні відгуки, можливість порівняти свої роботи з роботами інших дітей допоможуть сформувати адекватну оцінку результатів своєї діяльності [38, с. 14].

Отже, творчо оформлене педагогами та батьками вдома розвивальне середовище, забезпечення найрізноманітнішими допоміжними мистецькими матеріалами, використання широкого спектру мотиваційних методів і прийомів під час нетрадиційного малювання, дадуть змогу дітям дошкільного віку експериментувати, проявляти свою фантазію, розвивати художнє мислення, активно засвоїти мову образотворчого мистецтва та застосовувати художній досвід у власній художній творчості.

Висновки до другого розділу

Сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей особистості є дошкільне дитинство. Як і будь-який вид зображувальної діяльності, малювання потребує розвиненого наочно-образного мислення, уяви, фантазування, креативності, знання основних художніх термінів. Здебільшого цього допомагають досягти рекомендовані чинними програмами нетрадиційні техніки малювання (змішування фарб, штампування, кляксографія, ниткографія, малювання на вологому папері, долонею, пальчиками, зубною щіточкою, піском, сіллю, манними крупами та ін.), перевагами у використанні яких є новизна, динамічність і можливість інтеграції образотворчої та мовленнєвої діяльності.

З результатів діагностування художньо-естетичного розвитку дітей середнього дошкільного віку видно, що рівень їх творчого розвитку різний: низький, середній, високий. У зв'язку з цим педагогу потрібно створити відповідні умови для організації освітнього процесу з використанням нетрадиційних технік малювання. Предметно-ігрове середовище повинно бути розвивальним, належно оснащеним і стимулювати дітей до практичної діяльності, забезпечувати розвиток творчого мислення. Матеріали, що використовуються мають бути: поліфункціональними; постійно оновлюватися, видозмінюватися; відповідати санітарно-гігієнічним вимогам, розташовуватися в доступних для дітей місцях (на рівні очей), аби вони могли ними користуватися.

Заняття слід супроводжувати цікавими формами роботи, де дитина матиме змогу попрацювати з педагогом, поспілкуватися з однолітками, відвідати віртуальні художні музеї та галереї, намалювати картину. В такій формі дошкільникам, безперечно, буде цікаво пізнавати світ мистецтва, оволодівати вміннями зі створення власних робіт, творити та отримувати від цього процесу радість та задоволення.

ВИСНОВКИ

У процесі аналізу застосування нетрадиційних технік малювання у художньо-естетичному розвитку дітей середнього дошкільного віку, нами було отримано результати, що дозволяють зробити висновки, які мають теоретичне і практичне значення.

1. Здійснено ретроспективний аналіз наукових джерел з історії вивчення питання художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти. З'ясовано, що образотворче мистецтво як одна з форм суспільної свідомості, суттєво впливає на всі сторони духовного життя дитини, художньо-естетичний розвиток та сприяє формуванню її творчого потенціалу. Визначено та схарактеризовано основні виражальні засоби у процесі дитячого малювання, які допомагають дітям дошкільного віку по-новому зрозуміти красу та відобразити навколишній світ. Адже саме форма, розмір, колір мають визначальний вплив на формування уявлень про предмети. Лінії, штрихи, ритміка рухів, плями та їхні комбінації сприяють зображенню предметів і явищ виконаних на площині від руки; допомагають дитині виразити своє ставлення до навколишнього світу, пропорції, композиції, пластичність, різнофактурність, світлотінь.

2. У роботі проаналізовані нетрадиційні техніки зображувальної діяльності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти та охарактеризовані найкреативніші з них (малювання на зім'ятому папері, склі, у техніці «пуантилізму», «ебру», аерографії, бульбашкографії, кольорового граттажу та магнітом на кольоровому піску), виявлені їх переваги у порівнянні з традиційним малюванням: легкість опанування дітьми середнього дошкільного віку, стимулювання пізнавальних інтересів до образотворчої діяльності, розвиток зорових та тактильних відчуттів, мовлення дитини. Це дає змогу дітям легше налагоджувати стосунки, виражати своє «Я», творчо розв'язувати вже відомі завдання.

3. Дослідження показало, що майже половина (43,75%) батьків приділяють недостатню увагу художньо-естетичного розвитку дітей. Лише 10% педагогів застосовують нетрадиційні техніки у навчальному процесі, що суттєво знижує ефективність художньо-естетичного виховання дітей у закладах дошкільної освіти. Констатувальний експеримент виявив, що серед опитаних дітей переважають низький (12,5%) та середній рівні (56,25%) розвитку образно-асоціативного мислення; переважно низький розвиток креативності мають 43,75% дітей, до середнього рівня віднесено 25% опитаних. Проте 75% дітей зацікавлені у заняттях образотворчим мистецтвом з використанням нетрадиційних технік малювання. Результати експериментальної роботи свідчать, що проведення занять з використанням таких технік малювання підвищує інтерес дітей до образотворчої діяльності, розвиває вміння відрізняти і створювати нові відтінки, поєднувати їх між собою, виражати свої емоції вербальним і невербальним способом.

Можна стверджувати, що використання нетрадиційних технік малювання у художньо-естетичному розвитку дітей дошкільного віку є унікальним, сповна задовольняє вікові інтереси дітей та дозволяє творчо відображати явища навколишнього життя, позитивно впливає на розвиток уяви, фантазії, образно-асоціативного мислення, графічних навичок.

4. Розроблено методичні рекомендації педагогам і батькам, щодо використання нетрадиційних технік малювання у процесі художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку. Щоб малювання нетрадиційними техніками спонукало до самостійних занять, приваблювало й зацікавлювало, давало поштовх дитячій уяві та фантазії педагогам слід подбати про створення психологічно-комфортної атмосфери у групі дітей, ситуації успіху кожного вихованця, обладнати куточок для творчої роботи, забезпечити необхідними нетрадиційними художніми матеріалами для занять, використовувати інноваційні методи та форми роботи з дітьми. Батькам рекомендовано

підсилити увагу до естетичного виховання дитини, відвідувати з дітьми художні музеї, художні квести для родин, проводити сімейні майстер-класи.

Проведене дослідження не є вичерпним. Подальші наукові пошуки вбачаємо у дослідженні ефективності умов опанування дітьми нетрадиційними техніками малювання на заняттях художнього циклу у закладах дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієтти О. П. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / О. О. Андрієтти, О. П. Голубович, О. П. Долинна, Т. В. Дяченко, Т. С. Ільченко, Г. Є. Іванова, Г. М. Лисенко, Т. В. Панасюк, Г. В. Петрова, Т. О. Піроженко, Н. М. Романко, Н. А. Случинська, Н. І. Трикоз. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 104 с.
2. Антипець В. Творчі здібності зберігають життя і здоров'я / Валентина Антипець // Дошкільне виховання. – 2013. – № 4. – С. 16-17.
3. Антонішина В. Розвиток креативності старших дошкільників засобами декоративно-ужиткового мистецтва / В. Антонішина // Мистецтво та освіта. – 2014. – № 4 (74). – С. 27-38.
4. Базилівська Т. Я розмалюю життя / Тетяна Базилівська, Оксана Германюк // Дошкільне виховання. – 2018. – № 10. – С. 26-28.
5. Базовий компонент дошкільної освіти / авт. кол-в : А. М. Богуш, Г. В. Бєленька, Г. В. Богініч та ін. – Київ : Видавництво, 2012. – 21 с.
6. Баранова В. В. Сутність образотворчої діяльності / В. В. Баранова // Наука і освіта. – 2012. – № 8. – С. 11-14.
7. Бєленька Г. Як малюють русалки / Ганна Бєленька // Джміль. – 2016. – № 3. – С. 11-13.
8. Бєленька Г. В. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» / наук. кер. проекту В.О. Огнев'юк; наук. ред. Г. В. Бєленька; авт. кол. : Г. В. Бєленька, О. Л. Богініч, В. М. Вертутіна та ін. – Київ : ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 352 с.
9. Блудова Ю. О. Художньо-естетичне виховання як один з основних чинників гармонійного розвитку особистості / Ю. О. Блудова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2015. – Вип. 40. – С. 64-70.

10. Большакова І. Іготека для першокласників / Інна Большакова // Палітра педагога. – 2005. – № 1. – С. 28-31.
11. Борисова З. Н. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посіб. / З. Н. Борисова, В. У. Кузьменко; за заг. ред. З. Н. Борисової. – Київ : Вища школа, 2004. – 511 с.
12. Борук О. У країні веселих пальчиків / Ольга Борук, Валентина Дуб'ячина // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2014. – № 8. – С. 54-59.
13. Вернидуб І. Тіньові малюнки / Іванна Вернидуб // Джміль. – 2017. – № 5-6. – С. 18-19.
14. Вивчення законів розвитку дитячої психіки на основі дитячих малюнків // Артклас. – 2013. – № 3-4. – С. 24-28.
15. Власова В. Естетичне ставлення молодших школярів до навколишнього світу: методи формування / Валерія Власова // Мистецтво та освіта. – 2016. – № 4 (82). – С. 20-23.
16. Вовчик-Блакитна Л. Малюнок як візерунок дитячої душі / Леся Вовчик-Блакитна // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2012. – № 12. – С. 37-43.
17. Гайдак Н. Ниточка-художниця / Наталя Гайдак // Джміль. – 2005. – № 1. – С. 8-9.
18. Гаркуша Г. В. Казкова гімнастика протягом дня / Г. В. Гаркуша. – Харків : «Основа», 2012. – 173 [3] с. : іл. – (Серія «ДНЗ. Вихователю»).
19. Дитина: освітня програма виховання для дітей від двох до семи років / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко [та ін.]. – Київ : ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 303 [1] с.
20. Дитячий малюнок як предмет наукового дослідження: історіографічний огляд // Артклас. – 2013. – № 3-4. – С. 10-15.
21. Іваницька О. Мистецтво чорного і білого. Ознайомлення старших дошкільнят з мистецтвом графіки / Оксана Іваницька // Дошкільне виховання. – 2000. – № 2. – С. 20-22.

22. Іванюк Н. «Кольорові казки» лікують, розвивають, розважають / Наталя Іванюк // Дошкільне виховання. – 2012. – № 2. – С. 16-18.
23. Інспекторова Т. Особливості естетичного виховання дошкільників засобами музики / Тетяна Інспекторова // зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету. – 2009. – Ч. 2. – С. 133-138.
24. Інтерпретація проєктивної методики «Малюнок людини» – Режим доступу : <https://dytpsyholog.com/2015/02/10/>.
25. Кара-Васильєва Т. В. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «Великого стилю» / Тетяна Кара-Васильєва, Зоя Чегусова. – Київ : Либідь, 2005. – 274 с.
26. Климова Л. В. Художня культура. 10 клас : підручник / Л. В. Климова. – Київ : Літера ЛТД, 2010. – 176 с. : іл.
27. Кожевнікова Т. Разом малюємо – мовлення активізуємо / Тетяна Кожевнікова, Ірина Ганзевич // Палітра педагога. – 2018. – № 2. – С. 13-17.
28. Кольорознавство : навч. посіб. / наук. ред. професора Є. А. Антоновича. – 2-ге вид., випр. і доповн. – Київ : Альтерпрес, 2016. – 452 с., іл.
29. Комаровська О. А. Словник мистецьких термінів / О. А. Комаровська, О. В. Аніщенко – Херсон : «Стар», 2016. – 19 с.
30. Кондратова В. Методичні аспекти викладання мистецтва в 1 класі / В. Кондратова, О. Калашнікова // Мистецтво та освіта. – 2014. – № 1 (71). – С. 24-28.
31. Кондратова В. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва / В. Кондратова, Т. Шлеєнкова // Мистецтво та освіта. – 2012. – № 2. – С. 45-50.
32. Конституція України. Закон України «Про дошкільну освіту» № 2442-VI від 06.07.2010 р. – Режим доступу : <https://ru.osvita.ua/legislation/law/2234/>.
33. Конституція України. Закон України «Про загальну середню освіту» № 2541-VIII від 06.09.2018 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/651-14>.

34. Конституція України. Закон України «Про затвердження Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах» № 151 / 11 від 25. 02. 2004 р. : прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. – Київ : Велес, 2005. – 48 с.
35. Конституція України. Закон України «Про Національну доктрину розвитку освіти» № 347 від 17.04.2002 р. – Режим доступу : <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
36. Крамченкова В. О. Психодіагностика розвитку дошкільників: старший дошкільний вік / В. О. Крамченкова. – Харків : «Ранок», 2013. – 192 с. – (Дошкільному психологу)
37. Краснова Н. Ігрові художньо-педагогічні технології у формуванні світовідображення підлітків / Наталія Краснова // Мистецтво та освіта. – 2012. – № 4. – С. 46-51.
38. Купрієнко В. Світ мистецтва – світ добра і любові / Валентина Купрієнко, Людмила Клімова, Наталя Міхіна // Дошкільне виховання. – 2013. – № 9. – С. 13-14.
39. Кушнерук Т. Виховуємо креативну особистість / Тетяна Кушнерук // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2014. – № 5. – С. 53-58.
40. Лобчук Л. Ебру – диво на воді / Лариса Лобчук // Джміль. – 2016. – № 2. – С. 22-23.
41. Лук'янчук Н. Як вдома розвивати здібності дитини / Н. Лук'янчук // Дошкільне виховання. – 2014. – № 3. – С. 12-14.
42. Мазур Ю. «Джміль» відкриває світ мистецтва / Юлія Мазур // Дошкільне виховання. – 2011. – № 4. – С. 4-5.
43. Малюнок як форма творчої активності дитини // Артклас. – 2013. – № 3-4. – С. 83–86.

44. Марінушкіна О. Є. Порадник практичного психолога / О. Є. Марінушкіна, Ю. О. Замазій. – Харків : «Основа», 2008. – 236, [4] с. – (Дошкільний навчальний заклад. Психологія виховання)
45. Матюшенко Л. «Чарівне скло» для креативного та емоційного розвитку / Лариса Матюшенко, Ольга Будянська // Дошкільне виховання. – 2012. – № 1. – С. 20-22.
46. Невгамовні чомучки. Психологічні особливості дітей дошкільного віку 4-5 роки життя / авт.-уклад. О. С. Нурєєва, З. І. Шейнфельд. – Харків : «Основа», 2008. – 253, [3] с. : іл. – (Серія «Дошкільний навчальний заклад»).
47. Нечай С. Музика для інтелекту / Світлана Нечай // Дошкільне виховання. – 2010. – № 4. – С. 4-8.
48. Піроженко Т. Особистісний потенціал дошкільника: умови розвитку в сучасному суспільстві / Т. Піроженко // Дошкільне виховання. – 2012. – № 1. – С. 8-16.
49. Половіна О. Педагогічний супровід образотворчої діяльності дітей: розширюємо можливості, збагачуємо досвід / Ольга Половіна // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2016. – № 9. – С. 45-50.
50. Половіна О. Пейзажний живопис: від милування природою до її усвідомленого поціновування / Олена Половіна // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2016. – № 11. – С. 4-11.
51. Полякова Л. Нетрадиційні техніки малювання – стимул до творчості / Людмила Полякова // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2013. – № 8. – С. 43-50.
52. Прокопенко Л. Головні складові розвивального середовища / Лариса Прокопенко // Палітра педагога. – 2004. – № 4. – С. 24-25.
53. Рагозіна В. Вчимося творити у митців: методика художньо-творчої діяльності дитини / Вікторія Рагозіна // Мистецтво та освіта. – 2016. – № 1(79). – С. 24-29.
54. Рагозіна В. Пластилінові подорожі / Вікторія Рагозіна // Дошкільне виховання. – 2016. – № 4. – С. 6-8.

55. Рагозіна В. Художні техніки в естетичному розвитку дошкільників (малювання пальчиками) / Вікторія Рагозіна // Мистецтво та освіта. – 2012. – № 2. – С. 27-42.
56. Семенов О. Творча дитина: зрозуміти і підтримати / Олександр Семенов // Дошкільне виховання. – 2016. – № 4. – С. 2-5.
57. Синекон Л. Розвиваємо творчі здібності дітей у школі – дитячому садку / Людмила Синекон // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2015. – № 5. – С. 9-12.
58. Січкара А. Софія Русова і Ксенія Маєвська: ідеї діяльнісного підходу до морального виховання / Алла Січкара // Дошкільне виховання. – 2012. – № 12. – С. 10-12.
59. Скотаренко О. В. Розвиток творчих здібностей гуртківців засобами декоративно-ужиткового мистецтва / О. В. Скотаренко // Трудове навчання в школі. – 2016. – № 1 (133). – С. 43- 47.
60. Смольникова Г. Як малюють наші діти / Галина Смольникова // Дошкільне виховання. – 2010. – № 11. – С. 13-15.
61. Соломаха С. Досвід мистецько-педагогічної школи Оксани Рудницької / Світлана Соломаха // Мистецтво та освіта. – 2016. – № 1. – С. 51-53.
62. Сухорукова Г. В. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник / Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота, Л. А. Янцур. – Київ : Слово, 2010. – 373, [1] с.
63. Терещенко О. Загадкові силуети / Ольга Терещенко // Джміль. – 2006. – № 4. – С. 14-15.
64. Терещенко О. Інтеграція мистецької діяльності / Ольга Терещенко // Дошкільне виховання. – 2008. – № 8. – С. 11-13.
65. Терещенко О. Літо красне промайнуло / Ольга Терещенко // Джміль. – 2009. – № 3. – С. 12-13.
66. Терещенко О. П. Розвиток творчості старшого дошкільника в образотворчій діяльності : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. Розв. дитини дошк. віку «Я у

- світі» / О. П. Терещенко. – Київ : Світлич, 2009. : іл. – 112 с. – Бібліогр. : с. 105-107.
67. Трегубов К. Ю. Навчальний посібник із дисципліни «Історія мистецтв» / К. Ю. Трегубов, О. В. Макуха. – Полтава : Полт НТУ, 2015. – 151 с.
 68. Фурсова С. Дитячі таланти та обдарованість / С. Фурсова // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2012. – № 9. – С. 26-33.
 69. Химич А. Ф. Види і типи ліній. Виразальні можливості ліній / А. Ф. Химич // Мистецтво в школі. – 2016. – № 6 (90). – С. 20-23.
 70. Чепурна С. Кольорові фантазії / Світлана Чепурна // Дитячий садок. – 2010. – № 7 (535). – С. 6-8.
 71. Швайгерт Н. Піскова анімація в дошкільному навчальному закладі / Наталія Швайгерт // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2013. – № 12. – С. 39-42.
 72. Шульга Л. Веселкові барви / Людмила Шульга // Джміль. – 2008. – № 2. – С. 12.
 73. Шульга Л. До духовності через образотворче мистецтво / Людмила Шульга // Дошкільне виховання. – 2013. – № 9. – С. 22-23.
 74. Шульга Л. Секрети пуантилізму / Людмила Шульга // Джміль. – 2008. – № 3. – С. 12-13.
 75. Шульга Л. Художники з грядки / Людмила Шульга // Джміль. – 2010. – № 3. – С. 7-9.
 76. Шульга Л. Штампोगрафія: відкріймо дітям радість творчості / Людмила Шульга // Дошкільне виховання. – 2015. – № 9. – С. 17-19.
 77. Шульга Л. М. Барвиста радість (Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання) / Л. М. Шульга. – 2-е вид., виправ. й доп. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2012. – 328 с., іл. – (Бібліотека вихователя дошкільного навчального закладу). – Бібліогр.: с. 326.
 78. Янчевська Н. Піна, фарби й соломинка нам картинку / Наталя Янчевська // Джміль. – 2014. – № 4. – С. 12-13.
 79. Яшан І. Дощові картини / Ірина Яшан // Джміль. – 2017. – № 10. – С. 16-19.

ДОДАТКИ

Додаток А

Колір і діти

Рожевий колір. Рожева барва знімає депресію, відвертає від негативних емоцій, активізує захисні сили організму при будь-якому захворюванні, усуває меланхолію.

Червоний колір. Підвищує відчуття самовпевненості, м'язову та емоційну активність, а також агресію, страх. Колір лідерства, потреба активно діяти і домагатися успіху, керувати і бути на першому місці. Людині, яка вибирає такий колір, властиві певні якості: вона сповнена життєвої енергії, має почуття особистої гідності, відчуває себе всемогутньою, стає загрозою для слабшого, сильна духом, нічого не відкладає на потім, все хоче мати зразу.

Жовтий колір. Колір радості, спокою, гарного настрою, ліквідує апатію та тривогу. Стимулює духовну діяльність, фантазію, генерування нових ідей, збуджує мрії, заспокоює деякі нервові стани. Добре психологічно допомагає людям, що знаходяться у стані меланхолії, потрясіння. Діти краще вчаться у приміщеннях жовтого кольору. Колір позитивно впливає на інтровертів, акумулює і розподіляє енергію, благодатно впливає на людину.

Оранжевий колір. Це – активність, енергійність, може як заспокоювати так і дратувати, одночасно відштовхувати і захоплювати. Це колір тепла, волі й сили, виводить зі стану депресії, незамінний у стресових ситуаціях.

Зелений колір. Зелений колір – це надія, безпека, розквіт, спокій; скромний, вологий, м'який, відпочиваючий, охороняючий і підживлюючий. Характеризує впевненість, наполегливість, впертість. Це найспокійніший колір, він нікуди не рухається, не має навіть призвуку радості, смутку, емоцій. Люди, котрі обирають зелений колір мають твердий характер, бажання досягти успіху, витримку і вміння оцінити себе.

Продовження додатка А

Синій колір. Це серйозний, прохолодний колір, знімає збудження та агресію. Люди, які люблять такий колір врівноважені, вірні товариші, мають чутливе серце, флегматичний темперамент, володіють глибоким мисленням.

Фіолетовий колір. Колір компромісу і миру, оригінальності, стомленості і суму, інтуїції, розсудливості. Ті, кому подобається цей колір люблять швидкість, захоплені таємницями і загадками, схильні до меланхолічної серйозності, до переконання і впливу інших людей.

Сірий колір. Це – нейтралітет, межа між світлим і темним. Якщо людина обирає сірий колір, то це означає, що вона не хоче дати себе зрозуміти, відгороджується від усіляких впливів. Такі люди обережні, стримані, їм властиві співчуття до інших, мають безпроблемні стосунки в колективі. Це намагання вичерпати всі можливості, щоб досягти мети і тим самим здобути спокій.

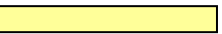
Чорний колір. Чорний – це стійка позиція протесту, агресивна, імпульсивна динаміка характеру. Хто обирає чорний колір, намагається сам бути господарем. Це колір, який пригнічує і жахає, але в малих дозах допомагає зосередитись. За відсутності інших кольорів викликає у людини відчуття втоми, спустошеності.

Коричневий колір. Він сприймається як важкий, грубий, що викликає відразу. Фізично виснажені люди люблять цей колір. Але якщо його надто багато, виникає апатичність, в'ялість.

Кольорова палітра

Рожевий		червоний + білий
Каштановий		червоний + чорний або коричневий
Кораловий		червоний + голубий
Оранжевий		червоний + жовтий
Жовтий	 	жовтий + білий для освітлення, червоний чи коричневий для отримання темного відтінку
Блідо-зелений		жовтий + синій
Трав'яний зелений		жовтий + синій + зелений
Оливковий		трав'яний зелений + жовтий
Бірюзовий		зелений + синій
Хвойний		зелений + жовтий + чорний
Бірюзово-синій		синій + трішки зеленого
Біло-синій		білий + синій
Сіро-синій		білий + синій + трішки чорного
Темно-синій		синій + чорний + капля зеленого
Сірий		білий + трішки чорного
Перламутрово-сірий		білий + чорний + трішки синього
Червоно-коричневий		червоний + жовтий + синій + білий для висвітлення

Продовження додатка Б

Коричневий		жовтий + червоний + синій, білий для висвітлення, чорний для затемнення
Золотисто- коричневий		жовтий + червоний + синій + білий (побільше жовтого)
Гірчичний		жовтий + червоний + чорний + трішки зеленого
Бежевий		коричневий + білий + жовтий для яскравості
Сіро-голубий		білий + світло-сірий + трішки синього
Сіро-зелений		білий + світло-сірий і трішки зеленого
Лимонно-жовтий		жовтий + білий + коричневий
Світло-коричневий		жовтий + білий + більше коричневого
Брудно-зелений		білий + зелений + чорний + білий
Смарагдово-зелений		жовтий + зелений + білий
Салатовий		жовтий + білий + зелений (більше білого)
Морська хвиля		білий + зелений + чорний
Королівський пурпурний		червоний + синій + жовтий
Темно-пурпурний		червоний + синій + чорний

Продовження додатка Б

Авокадо		жовтий + коричневий + чорний
Томатно-червоний		червоний + жовтий + коричневий
Темно-оранжевий		білий + червоний + коричневий
Бордо		червоний + коричневий + чорний + жовтий
Малиновий		синій + білий + червоний + коричневий
Сливовий		червоний + білий + синій + чорний
Гірчично-коричневий		жовтий + червоний + чорний + білий
Мідно-сірий		чорний + білий + червоний

Словник художника

Автопортрет – портрет, намальований із самого себе.

Акварель – прозора фарба, яка дуже любить воду.

Анімаліст – художник, який зображує тварин.

Анімалістика – жанр живопису в якому зображують тварин.

Ахроматичні кольори – чорний і білий, а також відтінки сірого, отримані при їх змішуванні.

Вернісаж – урочисте відкриття художньої виставки в присутності спеціально запрошених осіб (художників, діячів культури).

Відтінок – зміна якості кольору.

Візерунок – дружба ліній, крапок, мазків, кольорів у малюнку.

Воскові олівці – м'які олівці, виготовлені на основі воску.

Вугілля, вуглик – художній матеріал, який використовують для ескізів та начерків, а також для самостійних художніх творів.

Галерея – виставка картин.

Горизонт – лінія, на якій зустрічається небо із землею.

Граттаж – техніка малювання видряпуванням на восковому кольоровому папері.

Графіка – вид образотворчого мистецтва, де основним засобом відображення дійсності є однотипний рисунок (лінія, штрих, пляма, світлотінь).

Гуаш – клейова розчинна непрозора фарба, що має великі покривальні можливості.

Декор – прикрашання. Декоративний – прикрашений візерунком.

Ескіз – підготовчий малюнок до картини, виконаний простим олівцем.

Живопис – один із основних видів образотворчого мистецтва, важливим виражальним художнім засобом якого є колір.

Зооморфні мотиви – зображення птахів, звірів, риб.

Продовження додатка В

Інтер'єр – жанровий різновид образотворчого мистецтва, зображення внутрішнього простору будь-якого приміщення.

Карикатура – комічний, кумедний портрет.

Картина – твір станкового живопису, що має самостійне значення.

Колір – найголовніший виражальний засіб живопису.

Композиція – створення, складання, розміщення в часі і просторі.

Контур – край форми, що відокремлює її від середовища, що її оточує.

Крейда – хрумкий олівець без сукенки.

Майстерня (студія) – приміщення в якому працює художник.

Мистецтво – творче відображення дійсності різними засобами в художніх образах, творча художня діяльність.

Мольберт – підставка, на якій художник ставить підрамник із полотном або картон для малювання.

Монотипія – друкувальний слід від малюнка.

Натура – предмети оточення, які малює художник.

Натюрморт – картина, на якій намальовано предмети побуту.

Орнамент – оздоблювальний візерунок.

Палітра – невеликого розміру дощечка, папір, картон, пластмаса або оргскло, де змішують фарби.

Пастель – ніжна крихка паличка чорного кольору для малювання.

Пейзаж – малюнок на якому зображено природу.

Пензлик – паличка з ворсинками для малювання.

Перспектива – вид у далечінь.

Плямографія – малювання за допомогою плями.

Портрет – зображення людини на картині, фотографії, скульптурі.

Пропорції – певне співвідношення окремих частин предметів і явищ між собою.

Продовження додатка В

Пуантилізм – малювання різнокольоровими крапками, мазками.

Ритм – чергування, повторення різноманітних ліній, плям, кольорів.

Сангіна – палички, що мають колір від червоного до червоно-коричневого.

Світло – один з основних елементів світлотіні.

Симетрія – гармонійне й співрозмірне розташування у просторі окремих частин цілого.

Тампонування – малювання тампоном, виготовленим із поролону.

Тінь – елемент світлотіні в натурі та в зображенні.

Тло – видима частина поверхні, на якій виділяються всі елементи композиції.

Туш – рідка фарба великої щільності.

Фактура – характер поверхні предмета та його обробки.

Фантазія – мрія, вигадка.

Фломастер – щільний кольоровий стрижень, заправлений чорнилами.

Холодні кольори – голубий, синій, фіолетовий, холодний зелений, а також усі кольори, отримані при їх змішуванні.

Хроматичні кольори – всі кольори, крім чорного, білого та сірого, отриманого при змішуванні білого й чорного.

Художні матеріали – всі матеріали та інструменти, якими малюють художники.

Художні техніки – способи роботи художніми матеріалами.

Штрих – риса, лінія, слід від короткого руху олівця на папері.

Рецепти фарб

Фарба з картопляного крохмалю

- Взяти одну частину крохмалю на три частини води;
- змішати крохмаль з водою до утворення однорідної маси;
- варити, поки він не стане прозорим і схожим на пудинг;
- додати овочевих барвників, поки суміш ще тепла.

Фарба з мильної стружки

- 1 столова ложка рідкого мила;
- 5 столових ложок гуаші;
- збити до консистенції масла;
- налити мильну фарбу в пластикові тарілки або іншу посудину.

Білило для малювання

Розвести зубний порошок з водою, додати кілька крапель клею.

Фарби для малювання у техніці «ебру»

- 2 л води;
- 6 ст. ложок крохмалю.

У 2-ох літрах води заварити 6 столових ложок картопляного крохмалю і дати настоятися протягом 8-10 годин.

Об'ємні фарби

- Взяти 1-2 склянки борошна, розпушити його пальцями;
- додати 2-3 столові ложки солі «Екстра» й змішати її з борошном;
- крапнути 1/2 чайної ложки соняшникової чи іншої рослинної олії;
- влити потроху води й замішати тісто, перетираючи грудочки пальцями;
- додати 2-3 столові ложки клею ПВА й добре перемішати;
- влити трохи води (якщо тісто занадто густе);
- додати колір (по одному пакету харчових барвників кількох кольорів; гуаш; барвники для яєць; натуральні барвники: сік чорниці або буряка).

Мильна піна

- 9 ст. ложок гуаші;
- 5 крапель миючого засобу («Gala») або шампунь;
- 9 ст. ложок води.

У низькій склянці змішати гуаш, миючий засіб для посуду або шампунь та воду. Якщо використовується шампунь, то співвідношення такі: 9 чайних ложок води, 9 чайних ложок гуаші, 9 чайних ложок шампуні. Усе це добре перемішати.

Пальчикова фарба рецепт №1

- 0,5 кг борошна;
- 5 ст. ложок солі;
- 2 ст. ложки олії;

Продовження додатка Г

- вода;
- харчовий барвник.

До даних інгредієнтів (борошно, сіль, олія) додати води, перемішати міксером до консистенції густої сметани. Отриману масу розлити в окремі баночки, додати харчовий барвник (буряковий або морквяний сік, як варіант – пасхальні набори), перемішати до однорідної маси.

Пальчикова фарба рецепт №2

- 1/3 чашка крохмалю;
- 2 столові ложки цукру;
- 2 склянки холодної води;
- 1/4 чашки миючого засобу;
- харчова фарба або гуаш.

У мисці змішати 1/3 чашки крохмалю і 2 ложки цукру. Додати 2 склянки холодної води, поставити на маленький вогонь. Варити 5 хвилин постійно помішуючи, поки суміш не стане напівпрозорою, гелеподібною масою. Після охолодження додати 1/4 чашки рідкого засобу для миття посуду (це зробить фарби такими, що легко змиваються з одягу і інших поверхонь). Потім масу розділити на декілька порцій та додати харчову фарбу або нетоксичну гуаш.

Анкета**«Дитина і мистецтво»**

1. Чи любиш ти малювати?
2. Чи є в тебе вдома куточок для малювання?
3. Що найбільше ти зображаєш в своїх малюнках?
4. Який твій улюблений колір?
5. Як ти вважаєш, що можна передати кольором?
6. На чому тобі подобається малювати?
7. Чим найбільше ти любиш малювати?
8. Як ти себе відчуваєш коли малюєш?
9. Як ти реагуєш, коли тобі забороняють малювати?
10. З ким із членів родини або інших дорослих ти найбільше малюєш?
11. Чи малюєш ти нетрадиційними матеріалами?

Анкета для вихователів**«Нетрадиційні техніки у роботі вихователя»**

1. Що ви розумієте під поняттям «нетрадиційні техніки малювання»?

2. Чи враховуєте індивідуальні особливості кожної дитини? Як ви це робите?

3. Які форми організації використовуєте для ознайомлення дітей з нетрадиційними техніками малювання?

4. Яку форму роботи вважаєте найбільш ефективною в процесі мистецької діяльності? Чому?

5. Які методи і прийоми використовуєте в цій роботі?

6. Які труднощі відчуваєте під час ознайомлення дітей з нетрадиційними техніками? Шляхи їх подолання.

Тести для батьків**«Образотворча діяльність і сім'я»**

1. Чи достатньо у вас знань для навчання дитини малюванню?
а) так – (5 балів); б) не знаю – (2 бали); в) ні – (1 бал).
2. Чи заохочуєте ви свою дитину до образотворчої діяльності вдома?
а) так – (5 балів); б) ні – (0 балів); в) періодично – (3 бали).
3. Чи відведено у вашому домі куточок для образотворчої діяльності?
а) так – (4 бали); б) ні – (2 бали); в) періодично – (3 бали).
4. Чи поєднуєте малювання з грою?
а) так – (5 балів); б) ні – (1 бал); в) періодично – (2 бали).
5. Скільки кольорів і відтінків розрізняє ваша дитина?
а) 3-5 – (5 балів); б) 5-12 – (4 бали); в) не знаю – (2 бали).
6. Які кольори переважають у малюнках дитини?
а) теплі – (4 бали); б) холодні – (3 бали); в) ахроматичні – (2 бали).
7. Що заважає вам займатися образотворчою діяльністю з дитиною?
а) нічого – (4 бали); б) робота – (3 бали); в) розваги – (1 бал).
8. Чи малює ваша дитина в ЗДО нетрадиційними техніками?
а) так – (5 балів); б) ні – (1 бал); в) не знаю – (3 бали).
9. Чи часто використовуєте під час малювання нетрадиційні матеріали?
а) так – (5 балів); б) ні – (2 бали); в) частково – (3 бали).
10. Чи відвідуєте ви з дитиною: художні музеї, художні виставки?
а) періодично – (4 бали); б) так – (5 балів); в) ні – (2 бали).
11. Чи пов'язуєте майбутнє своєї дитини з мистецтвом?
а) можливо – (3 бали); б) ні – (1 бал); в) так – (5 балів).
12. Чи фантазує ваша дитина під час малювання?

Продовження додатка Ж

а) завжди – (5 балів); б) не фантазує – (2 бали); в) не знаю – (3 бали)

Оцінка результатів:

Підрахуйте середню кількість балів своїх відповідей. Для цього загальну кількість балів своїх відповідей розділіть на два.

Від 0 до 19 балів – батьки мало звертають уваги на творчий розвиток дошкільника. В результаті цього в майбутньому дитина діятиме за зразком, інструкцією, шаблоном і не відчуватиме радості творчості.

Від 19 до 35 балів – слід намагатися більше давати дитині завдань, що вимагають креативності, творити разом з дитиною. Присутність і заохочення батьків – найкращий стимул для творчого потенціалу дитини.

Від 35 до 57 балів – батьки достатньо приділяють уваги розвитку творчості своєї дитини, змістовно і цікаво організовують її життя вдома. В майбутньому дитина буде щасливою людиною і пов'яже своє життя з мистецтвом.

Далеко не всі повинні у майбутньому стати художниками, але кожна дитина може навчитися помічати навколо себе красу та вміти її відтворювати у своїй творчості.

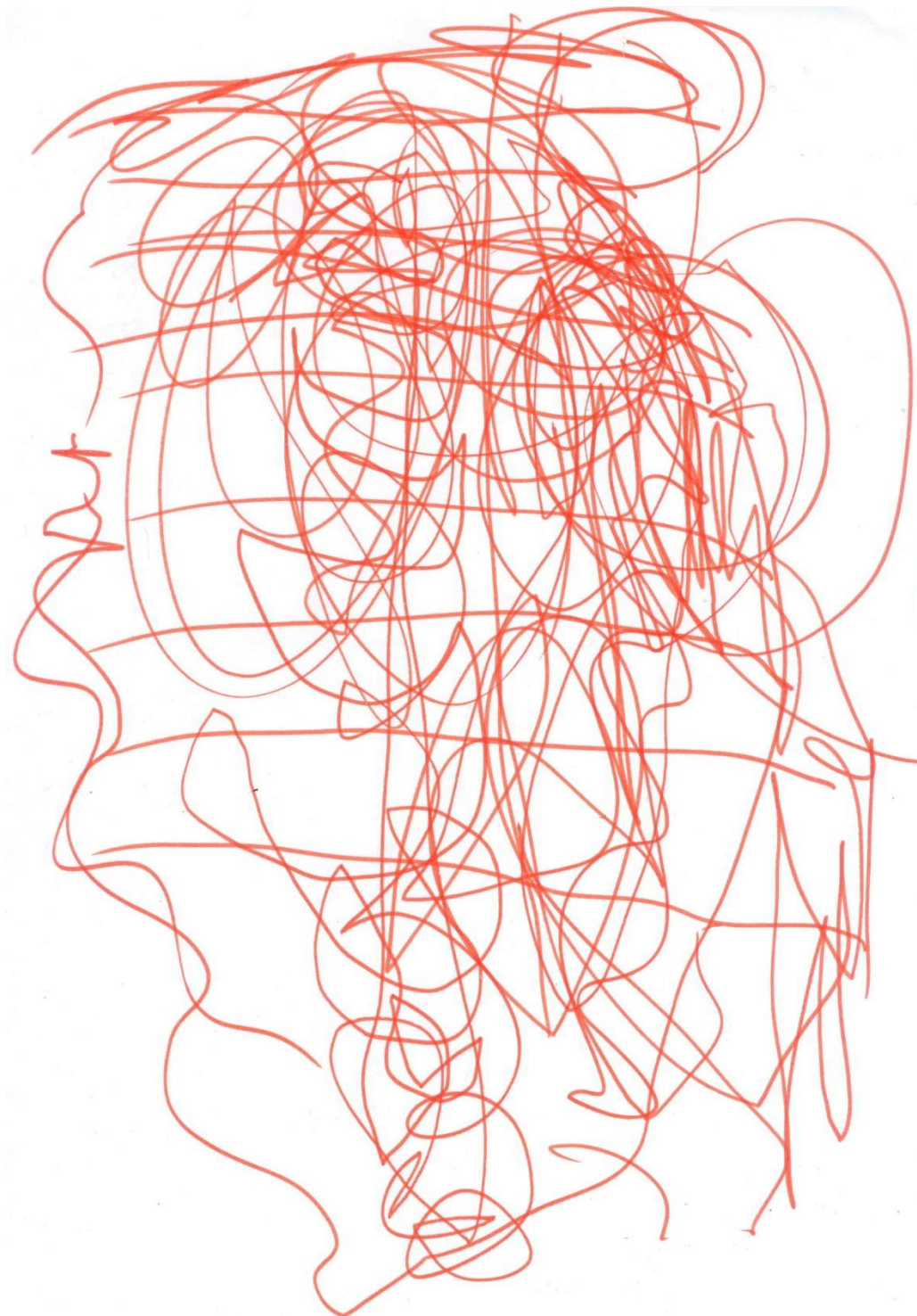
«Вибух фарб»

Додаток И

«Оживлення»

«Фантастичні перетворення»

«Музичний танець»

Пам'ятка художника

- Малюй так, щоб ворсинки пензлика не плуталися.
- Перед малюванням гуаш потрібно розмішувати. Після малювання – добре вимити пензлик.
- Не натискуй сильно на кольорові олівці та ні в якому разі їх не кидай.
- Щоб акварель малювала, потрібно подарувати їй воду.
- Не забувай закривати фломастери після малювання ковпачками. Їхні чорнила швидко випаровуються.
- У роботі з восковою крейдочкою не накладай один колір на інший і не користуйся гумкою.
- Після малювання пастеллю обережно поведься з малюнком, не торкайся зображення руками.
- Тримай художній вуглик ніжно й акуратно, малюй не натискуючи на нього, щоб він не зламався.
- Під час малювання тампоном не треба змочувати його водою. Набирати на тампон лише фарбу, починаючи зі світлої.
- Під час малювання тушшю тримай ручку за металевий комірець і сильно не натискай на перо, щоб не поранити папір.
- Перед малюванням жорстким пензликом потрібно зняти зайву туш об додатковий аркуш паперу до такого стану, поки не буде залишатися пухкий уривчастий слід.
- Спочатку малюй восковою крейдочкою, а потім розфарбуй аквареллю. Слід воскової крейди відштовхує акварель.
- Для монотипії фарби необхідно наносити, щоб вони не встигли підсохнути.